



COUNCIL OF EUROPE CONSEIL DE L'EUROPE

**EUROPEAN CHARTER
FOR REGIONAL OR MINORITY
LANGUAGES**

Explanatory report

**JILINTALĂ DĂ PRISJIPUT
KÁRTÁ LYIMBILOR EUROPI,
KARE-SZ INTR-ON REGIO O
KÁRÉ-SZ LYIMBILYE PUCÎNYILOR**

BEAS VERSION
UNOFFICIAL TRANSLATION

Jilintală dă prisjiput Kártá Lyimbilor Europi, káré-sz într-on régio o káré-sz lyimbilye pucínyilor

Înntentyé

1. În multyé cãrj jestyé áfel aminy, káré dă mult ságyé într-on lok, tot áltfelă lyimbă szfätijestyé, dăkit héjelánc, káré-sz mulcínsj în cárásztá. Ásztá má dă mult sz-o fákut ásá, kã kínvá kínd cãrilye sz-or fákut, nu lyimbă bágá számá, sí pã aminy pucíny lé la kéril aminy máj mulcínsj.

2. Lyimbilye káré ásá or nászkut într-on regio, o lyimbilye pã káré nu lyé szfätijestyé mulcínsj nu-sz oformá: jestyé lyimbé pã káré arékityé ezeré, dá jestyé pã káré milijamé lyé szfätijestyé, sí ásá nu-j oformá nisj lyezsje, káré dă lyimbilyestyé szfätijestyé, dá nisj în kuszt nu-sz oformá lyimbilyestyé. Tot pã tatyé lyimbé putyény szá zísjény, kã nu styijény, sj-o fi ku jelyé. Sí dákã nu bágány számá sjé, kum o foszt kínvá, s-átunsj gyirépt áj, kã nu styijény, sj-o fi ku lyimbilyestyé áku, kã s-áku putyény szá zísjény, kã sí civilizáciou, sí sjé szkrijé dă lyimbilyestyé, pã káré uvig oformá lyé cínyé în tévé, în ujságurj în rádiou, dá sí loku, káré nu szá urtásjestyé uvig ku aminy, o politiká, káré tot p-áje-j, kit lyimbá mulcínsjilor szá kustyé într-o cãrã numá-mult bun nu nyé zísjé.

3. Ku ánurilye szfätijie tot în Tanácsu Europi aminy dín arékityé szervezeturj pãntu lyimbilye pucínyilor. Gyirépt áj, kã Ímpákaturá Europi sí Gyirépurilye pãntu lyezsje aminyilor în cikku-l dá 14 szkrijé d-áje, kã nu-j szlobod szá szá bãnújászkã k-o lyimbá álmintrilye într-o cãrã aminy, káré-sz mulcínsj, sí trébé szá szá cýjé lá lyezsje, nu-j szlobod în nyimik áltkum szá lyé bázsjé számá pã lyimbilyestyé. Dá ákárkum áj fontos cikkusztá, áasztá numá tot p-on om áj gyirépt, sí jél aré gyirépt, kit szá nu-l cýjé dá ált, dá pã lyimbá luj, o pã lyimbilye pucínyilor n-o pázestyé, nisj pã aminy, kárépã lyimbilyestyé szfätijestyé, kum áasztá má în ánu-l dá 1957 în határozatu-l dá 136 gylésu ny-arátát má. În ánu-l dá 1961 Gylésu Parlamentuluj în szkrijiturá dá 285. o szkrisz, kã trébé szá fákã sjévã, sjé or szkrijé máj lá Ímpákaturá Europi, kit szá lyé pázászkã pã lyimbilyestyé, sí kit aminy szá-s patã szfätijé lyimbilye, sí szá-s patã szá-s pázászkã kulturá, szá-s fákã iskulyé sí szá ájvé lá áfel gyirépt.

4. În ánu-l dá 1981 gylésu lu Parlament Tanácsuluj Europi adusz o szkrijiturá (No. 929) pãntu kã multyé bájurj ász ku invácálã sí ku kulturá dá lyimbé pucínyilor în Europã, sí máj în ánusztá Parlament Europi adusz on határozat pãntu-asztá. Kityusdauã szkrijiturj áje zísjé, kã trébé szá lukré p-o Kartã pãntu lyimbilye sí kulturá pucínyilor.

5. Dãpã szkrijiturásztá sí határozatusztá ásá o gíngyit konferenciájã lu hatóságurj dá lok sí dá regio, kã sz-or apuká szá fákã Kartã lyimbilor dá régio sí lyimbilor dá pucíny, kã hatóságurilye în régio sí în lok trébé szá lukré pãntu-asztá.

6. Înntentyé dá lukrusztá pínsjé p-ásztá sz-or gätát, or vizsgilit, kum sztã lyimbilye dá régio sí lyimbilye pucínyilor sí – în 1984 – or cínut o zuã, kínd ly-or áhuzít pã aminy káré pã lyimbilyestyé szfätijestyé. În zuásztá dá 250 dá aminy, máj multyé dá 40 dá lyimbé szfätijé. Máj ínti pã szkrijiturásztá or lukrát arékic aminy, káré szá prisjepé lá lyimbilyestyé. Pãntu kã gylésu lu Parlament Tanácsuluj Europi sí Tanácsuluj Europi d-înntentyé bágã számá dá lukrusztá, sí jéj or lukrát ínti aminyistye, káré szkrijiturá dá elsé or fákut-o, sí dákã dín Tanácsu Europi sjinyivã sjévã-ntribã, jéj szpunye, kum sztã lukrusztá.

7. Kínd or szfãrsít ku szkrijiturásztá átunsj Konferenciájã, sjé uvig cínyé în határozatu-l dá 192 (1988) o pusz on javaslat, dín sjé szá stye Kartã lyimbilor, sí ásá gíngye kã íntrásztá toc sz-or ímpákã.

8. Dãp-ásztá Gylésu Parlamentuluj în szkrijiturá dá 142 o sztát pã pártýé szkrijituristye (în 1988) sí o fákut on bizotság pã lukrusztá dín Aminy Styuc, káré szá prisjepé lá lyimbilye pucínyilor (CAHLR) sí á lor lukru o foszt, kit szá bázsjé számá dá szkrijiturá sjé máj ínti o fákut konferenciájã k-aje kit szá fákã szévegu dá Kartã Lyimbilor. Pãntu, kã toc mult or fákut szá fíjé projektusztá, sí konferenciájã dá lok Europi sí konferenciájã dá áfel lukru, pã gylésurilye sí jéj or foszt uvig ákulo. În 1992 pínsjé n-or dát ínlontru szévegu-l gätã lu bizotságu minisztrilor, bizotságurilye dín Aminy Styuc káré lá lyimbilye lu régio sí lá lyimbilye pucínyilor szá prisjepé în multyé ríndurj sz-or áflát or gyilyizsjít, sjé kum szá fíjé, sí or bágát számá sj-or zís bizotságurilye (dá kulturá, dá invácálã, dá gyirépturj, dá lyezsje, dá bájurj sí dá aminy, káré-sz dá vinã, dá hatóságurj dá régiou sí-sz în Uniou Europi, sí sj-o zís bizotságu káré pãntu demokráciájã sí pã kályé gyiráptã, kum lyezsje zísjé, ásá lukrá.

9. Pã Kartã în 25 în junius în ánu-l dã 1992 or ápukát-o, aminyi, káré pã miniszterurj lyé helyetesitestyé, kã Ìmpãkãturã Bizotságuluj Miniszterurj pã gyilésu-l dã 478., sí în 2 dã oktober în 1992 or dãstyisz-o kit sz-o szkrijé alá în Strasbourg.

Szemponturilye

Célurilye lu Kartyistyije

10. Kum ìnnentyé în Kartã-j szkrisz, kit toc szã prisjepé, Kartã d-áje or fãkut-o sz-azsutyé pã kulturã. Pãntr-aje or fãkut-o szã lyé pãzászkã sí szã lyé fãkã máj bunyé pã lyimbilye dã régio o pã lyimbilye pucînyilor, kã rîszu kulturã în Europã, káré-sz în báj, k-or pãri. Pãntr-asztã nu numã vorbé-sz kã lyimbilyestyé-n báj ász, kã nu lyé szfãtijestyé mulcînsj, dã sí ly-ázsutã pã lyimbilyestyé sí pãzestyé, kit ánume szã-s kãpityé ázsutorj, kum ásztã patyé szã fãkã, sí pã lyimbilye dã régio szã lyé hãsználãszkã sí în ìnvãcãlã sí în média, sí szã patã szfãti pã jelyé în kuszt ánume în gãzdãsjijé-n lyezsjé sí pãstyì tot ìntr-o cãrã sí kulturã. Pã lyimbilyestyé numã ásã lyé patyé ázsutã, sí hungyé trébé sjigogyi trãbujé szã fãkã szã fijé sí máj bunyé, dákã kînvã or rãmãsz zsjosz dã lá héjelãnc, sí nu-j szlobod szã mujtyé, kã lyimbilyestyé, káré kusztã szã cînyé lá Europã sí ny-árãtã kulturã Europi.

11. Kartã vãdãlestyé, k-o la szãmã dã lyimbé pucînyilor, nu dã aminyi, káré-sz pucîny sí pã lyimbilye lor ly-ázsutã, kit máj bunyé szã fijé. Pãntr-asztã máj binyé kulturã aminyisztorã cînyé ìnnentyé dã oty, sí áje bágã szãmã, kit máj pã multyé lokurj sã patã szfãtiji pã lyimbã lor aminyistyé, káré-sz pucîny ìntr-o cãrã. Kartã nu dã gyirépt nisj lu tot om, nisj aminyilor, káré szfãtijestyé lyimbilyestyé. Tot Pãrcilye, káré szã-mpãkã, sí feladaturilye sjé trébé szã fãkã, kit szã ájvé lyimbilye pucînyilor áfel lok, sjé fel trébujé szã ájvé, sí dákã pã lingã lyezsjé lukrã, kit sjigogyi ásã szã fijé, kum în Kartã-j szkriszã, átunsj sí aminyistyé, káré pã lyimbilyestyé szfãtijestyé, sí l-a lyimbã szã cînyé or szãmcì, sjé kum sz-o-styimbã.

12. Konferencijã dã hatoságurj dã lok sí dã régio ìnnentyé dã dobã, kînd sjigogyi szã-styimbã în mirszjuk sí în rãszãrit în Europã, sí ásã o dát ìnlontru szévegu-l dã Kartã, dã sjigogyi or szkrisz ìn szkrijitursztã, sjé lu cãrisztorã lyé trãbuje, káré s-átunsj má în Tanácsu Europi ászrã, D-átunsj má ro multyé cãrj szã ìrdikile tãré dã Kartã- ásztã árãtã k-ánume o trãbijut sz-o fãkã, kã cãrilyestyé tatyé-sz p-áje kit szã nastyé áfelã strukturã, káré ìn cãrilyestyé toc o cînyé ìnlontru, kînd dã lyimbé pucînyilor szfãtijestyé.

13. Pînsjé Kartã n-áré dã gînd szãs je pã umiré gîndurj pucînyilor, sí n-áré dã gînd aminyisztorã szã-j ázsutyé szã fijé szlobozsj sí hatãrurilye álmintrilye szã szã fãkã, pîn átunsj patyé szã ly-ázsutyé lu toc, kã fãsjé kit máj usuré szã fijé kusztu pucînyilor, kã-s patyé hãszãli lyimbã, s-ásã máj binyé patyé kusztã pã lokulã, hungyé or kirilit. Pã multyé lokurj ìn kuszt ìs patyé hãsznãli lyimbã, sí n-áré dã gînd kit aminyistyé szã rãmijé szîngurj, numã jéj, tyãr p-áje lyé sjeré káré ásã or kirilit ìn cãrãszãtã, szã-s mujtyé sirtijãlã sí szã-s áflyé loku akuo, hungyé sãgyé ìn Europã tatã.

14. Ásã trébé szã prisjepé toc, d-áje trébé szã fijé rãgyikát áfãrã, kã Kartã n-áré dã gînd kit lyimbã lu mulcînsj sí lyimbã pucînyilor szã szã loptyé ku unápãlt, o szã fijé urã lu unã pã áltã. Máj binyé p-áje-j kit sz-ãretyé, kã ásã trébé szã kusztãny, szã styijény, ku máj multyé kulturé jestyé lingã unápãlt, sí ásã multyé lyimbé kusztã lingã unápãlt, sí tatã lyimbã áré lok, sí trébé sí szã ájvé lok. Kum Kartã ásztã bágã szãmã sjé sí Tanácsu Europi ásztã cînyé ìnnentyé dã oty, sí jél áré dã gînd sz-ázungã, kit lume szã styé áj áprapé lingã unápãlt sí szã sz-ázsutyé pãntru kã kulturã lu toc fontosã-j, sí ìntr-o cãrã-nlontru ár trãbuji kit amkînyi máj binyé szã szã prisjãpã.

15. Kartã nu szã fuglalkuzestyé ku lyimbé, káré-sz navé sí nu-sz ìn Europã, káré ìn cãrilye ìmpãkãtyé numã nu dã mult or vinyit ku aminyi, káré ðin áltýé cãrj or vinyit ìn cãrilye Tanácsuluj Europi, pãntru kã ìntr-áje szã bizijé, kã kusztu lor ìn cãrilyestyé máj usuré o fi. Dákã aminyi lyimbé áfelyé szfãtijestyé, átunsj repé vinyé elé gîndurije szîngurj szã rãmijé aminyistyé, o ku aminyi, káré lyimbã mulcînsjilor szfãtijestyé. Bizotsãgu ðin Aminy Styuc, káré pãntr-asztã o nãszkut zîsjé, kã estýe áfelyé gîndurj ász, dã trãbujé szã szfãtijãszkã dã jelyé ìn iraturj kilén.

16. Dã szfãrsît trébé szã szfãtijény sí d-áje, kã jestyé áfelyé cãrj ìn Tanácsu Europi, káré s-ãku máj mult fãsjé , dãkit sjé Kartã sjeré. Kartã n-áré dã gînd szã nu lãsjé ásztã, dákã cãrilyestyé ásztã ásã gîngvestýé.

Principurj dă fund sî kum sză kirilény māj áprapé lá jelyé

Sjé prisjipény pã „lyimbă”

17. Sjé prisjipény pã lyimbă- dă ásztá în Kartă ásá szkrijé – numá d-áje trăbujé, kit dă kulturá aminyilor sză szfătijászka. D-áje nu zîsjé ásá, kã „lyimbă” ká vál-o lyezsje sză cînyé l-a-n om, kákînd on om ár áve gyirépt sză szfătijászka pã lyimbă luj. Ásztá lászá, kit tot om sză pată sz-ályágá, pã karé lyimbă áré dă gînd sză szfătijászka. Dákă dă lyimbă aminyilor szfătijény, karé nu- sz mulcînsj, nisj átunsj nu p-áje zîsjé, sjé politiká gîngyestyé dă lyimbă aminyilor héj pucîny. Dákă p-ásztá nyé ujtány, putyény sză vigyény, kã Kartă n-avut dă gînd sză szkrijé zsjosz sjé prisjepé pã aminy ku lyimbă pucînyilor, pãntu kã n-áve dă gînd sză szkrijé dă gyirépturj aminyisztorá, numá dă lyimbé dă régio sî dă lyimbilye, karé-sz pucîny, sî dă pãzálá lyimbisztorá, sî kit toc sză styijé dă jelyé.

Sjé fel vorbé hãsznãlestjé

18. Dákă d-áfelyé lyimbé szfătijestyé, karé nu-sz ro kunuszkytyé sî máré, Bizotságu dîn Aminy Styuc, karé lá lyimbé dă régio sî lá lyimbé pucînyilor sză prisjepé ásá szfătijestyé dă lyimbilyestyé, kã lyimbilye dă régio sî lyimbilye pucînyilor. Vorbá „dă régio” áje ny-árátá, kã pã lyimbilyestyé nu în cãrá tatá, numá într-on lok lyé szfătijestyé, dă ákulo māj mulcînsj ságyé, karé pã lyimbásztá o szfătijestyé, dăkit pã lyimbă mulcînsjilor. Kînd „dă pucîny” szfătijény, átunsj dă áfel aminy áj vorbá, karé o nu într-on lok ságyí într-o cãrá, o patyá într-on lok ságyé, dă ákulo hungyé ságyé, jéj nu-sz ásá mulcînsj, dăkit karé ákulo ságyé. Kityusdauã vorbé árátá, sjé-sz ánume dákă dă lyimbilye szfătijény, sî nu d-áje szfătijestyé dă sjé lyezsje, kînd áje bágă számá karé-j lyimbă lu cãri, kicînsj o szfătijestyé, sî sî lyimbă pã karé māj pucîny o szfătijestyé, în áltá cãrá patyé sză fijé lyimbă mulcînsjilor.

Întri lyimbilye dă régio o lyimbilye pucînyilor nu fásjé kilénbség, oformă lyé cînyé

19. Aminyi, karé Kartă or fãkut sz-or áflát ku bájurj, karé pã lyimbilye dă régio o pã lyimbilye pucînyilor lyé je kãril în Europã. Arékityé lyimbé pã dãsztul dă multyé lokurj ász szfătijityé, lyimbilyestyé tot māj bunyé-sz, sî tãré-sz, s-árátá kulturá aminyilor. Pã arékityé lyimbé mágá pucîny aminy lyé szfătijestyé, într-on régio mik, o numá d-ábe szfătijestyé pã lyimbásztá, sî n-áré nagyézszyé kã multá dobã or putye rãmányi szusz.

20. Tot ásá or hotãruzît, kã n-or însjirká, kit sză fãkã întri lyimbilyestyé arékityé kilénbségurj, pãntu kã în áltfelã szituáciã ász. Dákă ár fi fãkut áasztá, átunsj n-ár fi foszt gyiriptátyé întri lyimbilye multyé Europi. Putyény sză zîsjény, kã tatyé lyimbé în régio sî lyimbilye pucînyilor ász kilénlegesã, sî n-ár fi szlobod sză lyé bágány în dubozurj, ákár înkepé ákulo, ákár nu. Cãrilyestyé ásá sz-or gîngyit, kã vorbilyestyé ly-or ápuká numá, áré dă lyimbé dă régio sî dă lyimbé pucînyilor szfătijestyé, sî tatyé cãrj patyé ásá sză fãkã vãdãlálá, kum áasztá în cãrá lor māj binyé patyé sză fijé.

Lyimbilye dă régio sî lyimbilye pucînyilor nu-sz pã numã szkrijityé zsjosz

21. Kartă nu szpunyé, karé lyimbé sză cînyé lá lyimbé dă régio sî lá lyimbé pucînyilor, kum dă áasztá în cikku-l dă elsé szkrijé în Kartă. Pã aminyistyé karé Kartă or fãkut-o ásá ly-o sjirut Konferenciã lu lyimbilor dă régio sî dă lok în Europa, kã māj înti or fãkut or vizsgilit, kum sztã lyimbilyestyé în Europa, sî jéj ly-o sjirut kit māj binyé sză nu lyé surulászka szusz în szfãrsîtu-l dă szkrijiturã. Ákãrkum sză prisjepé aminyi styuc lá lukru, sjé fásjé, uvig sz-ár áflá áfel, karé ár zîsjé, kã nu binyé ly-or surulit lyimbilye szusz. Sî nisj n-ár fi ásá fontos rîszusztá, kã Kartă în rîszu-l dă trijilye pã Pãrcilye împãkãtyé bizijé kum sî, pã karé rendelkezésurj pã karé lyimbé, kum lyé cînyé-nlontru. Kartă numá nyé szpunyé sjé punyény sză fãsjény, dă nu fásjé în loku nosztru, sî nisj nu nyé szpunyé, sjé sză fãsjény într-áfelyé szituácié, în sjé putyény kirili.

Dîn sjé fel rîszurj sztã Kartă

22. Kartă álitestyé szusz principurj dă fund în rîszul dă II., karé pã tatyé lyimbé dă régio sî pã lyimbé pucînyilor ász gyirépc. În Rîszu-l dă III. în Kartă jestyé multyé rendelkezésurj, karé pã lyimbilye dă régio sî pã lyimbilye pucînyilor sză cînye, sî în multyé rîndurj árátá loku lyimbi întri aminy, dã cãrilye szãm patyé sz-ályágá dîn rendelkezésurilyestyé sjé kum cînyé-nlontru, pã lîngã arékityé szabályurj, sjé trébujé sză bázsjé szãmá dákă dă lyimbé-sz vorbá, pã karé în cãrá lyé szfătijestyé. Rendelkezésurilyestyé szfătijestyé sî dă lehetségurj, dîn sjé patyé sz-ályágá, sjé áré dă gînd.

23. D-áje nu-j szkrisz nyimik elé, kã bágă számá în sjé nu-sz oformã lyimbilye dă régio sî lyimbilye pucînyilor. (kicînsj ász, karé szfătijestyé lyimbă, o nu, într-on lok ságyé, o dãpãrtyé dă lá unápãlt, cînyé uná o nu). Bágă szãmá sî áje, kic bány ár trãbujj sză márgã pã rendelkezésurilye sză lyé cînyé-nlontru, kã tatá cãrá în lok álfel sztã, sî nisj bányi nu ji-sz oformã. Dákă p-ásztá bágány szãmá trébé sză zîsjény,

kă Părcilye împăkătiyé patyé sză vädälászka máj mult, dákă máj mult bány patyé sză tyiltijászka p-ásztă.

24. În szfărsît în Rîszu-l dă IV, putyény umără rendelkezésurilye, sjé trébujé sză fákă, sî întri estye jestyé s-on bizotság đîn Aminy Styuc, káré je számá, kit ánume sjigogyi ásá sză márgă, kum ásztă în szkrijiturásztă în Kartă sztă.

Sjé fel szkrijiturj punyé pă lingă rendelkezésurilye dă Kártă

Vorbé înnentyé

25. Đîn szkrijitură dă-nnentyé putyény sză styijény pântru sjé o trăbujit sză fákă Kartă, sî nyé szpunyé sjé fel filozofijă sztă în fund szkrijituristye.

26. Tanácsu Europi p-ájej, kit cărilye, káré-sz înlontru sză-s pázászka uná sjigogyi, sj-or kăpătăt, sî sză fijé, kum máj patyé máj bunyé. Lyimbilye-j multyé-sz há máj fontosé în kultură cărilor în Europă. Dă ásztă nu putyény gîngyi făr dă áje, kit lyimbilye sză fijé ásá binyé făkutyé, kit sză nu putyény szfătijji pă jelyé. D-áje trébé sză lyé páziny lyimbilyestye, sî pázálă lyimbilor dă régio sî lyimbilor pucîny nyé dusjé lá kásză Europi, sjé numă átunsj putyény sz-ázsunsjény, dákă nu mujtăny, kă jestyé multyé principurj, pă sjé trébé sză nyé ujtăny.

27. Szkrijiturásztă înnentyé szfătijestyé sî dă Împăkătură Cărilor, káré-sz uná sî pă Împăkătură gyirépturj aminyilor. Sî máj szkrijé dă vädălălă dă politikă, káré-j ápukăt dă lá gylésu pântru koperacijă sî pântru bizotság. Dákă băgăny számá, kă jestyé arékityé lyimbé dă kînvă, káré nu-sz ro tăré, dă pântr-ásztă nu-j szlobod, kit pă aminyi, káré pă lyimbilyestye szfătijestyé, ásá sză nyé ujtăny, kăkînd jěj n-ăr fi áfel, kă héjelănc aminy. Trébé sză ly-ázsutăny, kit asză-s pată cînyé lyimbă, sî sză-s pată sză-s fákă lyimbă sî máj tăré, sî máj bună, kit sză pată zîkă, sjé kivinyestyé.

28. Kartă cînyé-n uminyijé á lu sjinyigogyi gyirépt sză fijé sjinyé-j, sî sză fijé pă lok, hungyé-l lásză în sjînă. Tată cără trébé szám sză vädă kum sztă, sjé fel ji-j kultură ánume, sî nu-j szlobod sză zîkă, kă ákarsjé fel struktură dă intézmenyurj o dă politikă nu-j bună. D-áje nu, kă áffel lukru áré, máj binyé trébé sză ly-ápukă cărilye ásá, kum ász, sî într-áje înkregyé, kă în tată cără trébé sză fákă pásjurj, kit sză fijé lyimbilye dă régio sî lyimbilye pucînyilor kum máj patyé máj bunyé.

29. Principurj sjé cînyé oformă lyimbilye sî kulturilye d-áje trébujé, kit sz-ázsutyé lu toc, sză mujtyé sjigogyi, sjé p-áje ly-ăr îmbistyî, kit lyimbilye sză nu lyé cînyé oformé. Styijé, sî áré dă gînd toc sză styijé, kă într-o cără trébé sză fijé o lyimbă, pă káré toc o prisjepé. D-áje nu-j szlobod nisj on rendelkezés dă Kartă ásá sză prisjipény, kăkînd j-ăr fi în kályé, kit sză n-o szfătijény pă lyimbă cări.

Rîszu-l dă I. – În sjé sz-or igyizit, sjé-j fund

Cikku-l dă 1. – Sjé kum sză prisjipény

Sjé prisjipény pă lyimbé dă régio o pă lyimbé pucînyilor (Cikku-l dă 1. (a))

30. În Kartă trij szemponturj trébé sză băgăny számá.

Lyimbilye sjé aminyi, káré-sz pucîny szfătijestyé într-o cără:

31. Kartă n-áré dă gînd sză j-ázsutyé în bájurj lu aminy, káré nu dă mult or vinyit într-o cără, în remnyé k-odătă or merzsjé înnăpoj ákásză, áisj máj binyé sză kustyé. N-áré dă gînd sză sză fuglalkuzászka ku aminy, káré nu đîn Europă or vinyit, sî nu dă mult ságvyé în Europă, o într-o cără dar má sjé lyé băgă számá kă vál-on nemzetiség. Pă lyimbilye dă régio o pă lyimbilye dă kînvă ásá szfătijestyé, káré dă mult kusztă áisj, sî pă lyimbilye dă mult lyé szfătijestyé. (Cikku-l dă I., sî pontu-l dă (a)) árătă, kă Kartă nu numă ku lyimbilye dă mult lukră, dă sî ku áfelyé lyimbé, pă káré dă mult lyé szfătijestyé.

Lyimbé álfelyé

32. Lyimbilyestye trébujé álfelyé sză fijé, dăkit sjé fel lyimbă szfătijestyé aminyi máj mulcînsj într-o cără. Kartă nu băgă számá dákă tyăr o lyimbă, o nyámurj o lyimbi szfătijestyé într-on lok. Nu szfătijestyé nisj dă áje, dă hungyé sză kizdilestyé sî pînă hungyé sză cînyé o lyimbă. Nu numă d-áje, kă ált gîngyestyé d-ásztă aminyi styuc, káré ku lyimbilye lukră, dă jestyé sî áltýé szituáciourj sî káré ku

aminyi, o ku politikã o ku cãrã ìnsjé sãgyé on om, k-aje szã lyãgã unã. Toc álmintrilye szã gíngyestyé dã ásztã. Ásã ìn tatã cãrã álmintrilye szã gíngyestyé.

Loku-l dã lyimbã

33. Lyimbilye pã kãré Kartã-j gyiráptã, áfelyé lyimbé-sz, kãré-sz p-on lok hãsznãlityé. Kartã pãntr-ãsztã p-ãje-j gátã, kit szã szpujé loku, hungyé lyé hãsznãlestyé lyimbilye dã régió o lyimbilye pucínyilor. Ásztã-j numã álã lok, hungyé-j o lyimbã dã mulcínsj szfãtíjtã, dã sí p-áfel lok, hungyé p-o lyimbã má n-o szfãtestyé mulcínsj áku, mágã kínvã aminyi, kãré pã lyimbãsztã o szfãtíje, áisj sãgye. Pãntr-ãsztã Kartã máj binyé ku lyimbilyeje lukrã, kãré l-a-n lok szã cínyé, sí hungyé rendelkezésurilye nu kãgyé k-ahélye, kum cãrã ásztã fãsjé. Jestyé lokurj, hungyé p-on lok máj multyé lyimbé szfãtíjestyé, kãré-sz lyimbilye dã régió o lyimbilye pucínyilor, sí Kartã sí dã estye szfãtíjestyé.

Kum putyény szã zísjény, kãré-j lok, hungyé o lyimbã dã régió o lyimbã pucínyilor o szfãtíjestyé (Cikku-l dã 1. (b))

34. Loku dã sjé szfãtíjestyé áfel lok ãj, hungyé o lyimbã dã régió o lyimbã pucínyilor mulcínsj o szfãtíjestyé, dákã jáj ász pã lokulã dã mult, sí pã jéj lyé cínyé dã aminy dã fund. Pãntru kã ìn Kartã dákã dã ásztã szfãtíjestyé dãsztul dã mult patyé szã fãkã, sí tatã cãrã – dákã bãgã szãmã Kartã – szãm zísjé pã kãré lyimbé lyé cínyé dã lyimbilye dã régió o dã lyimbilye pucínyilor ásã, dã je szãmã dã sjé-j ìn cikku-l dã 7.1. ìn (b) putyény umãrã dõ lyimbé dã régió sí dã lyimbé pucínyilor.

35. Ìn rendelkezésurilyestyé há máj fontosã vorbã-j kicínsj ász aminyi, kã ásztã szpunyé kínd kum trébé szã pãzãszkã o lyimbã. Aminyi, kãré or fãkut-o pã Kartã n-or szkrisz zsjosz ìn szãmurj, kicínsj trébé szã fíjé aminyistye, kit rendezésurilyestyé szã lyé cíjé-nlontru. Máj binyé ásã or gíngyit, kit pã cãrã or lãszã, je szã gíngyãszkã kínd trébé, o kityé aminy trébujé szã szfãtãszkã o lyimbã, kit rendelkezésurilyestyé ìn kuszt szã kãlsjé.

Lyimbé kãré nu szã lyãgã l-a-n lok (Cikku-l dã 1. (c))

36. Pã lyimbilye, kãré nu szã lyãgã l-a-n lok, ly-or ìntyisz dín lyimbé dã régió o lyimbé pucínyilor, kã n-ãré lok, lá sjé lyé patyé lyigã pã estye. Álmintrilye mágã putyény szã zísjény, kã gyirépt ãj pã jelyé sjigogyi sjé ìn Cikku-l dã 1. ìn pontu-l dã (a) ìj szkrisz. Nu szã cínyé dã lyimbã l-a-n lok jiddish sí lyimbã cigányilor.

37. Pãntru kã n-ãré arékityé lyimbé on lok, hungyé szã cínyé, Kartã tatã nu-j gyirépt pã jéj. Ásã-j ásztã pã máj binyé, dákã szkrijiturilye, kãré ìn ríszu-l dã III. ász, ìn sjé ãje-j szkrisz zsjosz, kã numã lyimbilye dã régió o lyimbilye pucínyilor ász pãzityé, dã numã p-ãhãlã lok, hungyé lyé szfãtíjestyé pã lyimbilyestyé. Sjé ìn ríszu-l dã II. szã áflã máj binyé-j gyirépt pã lyimbé, kãré nu szã cínyé l-a-n lok, dã numã mutatis mutandis sí kum ásztã ìn Cikku-l dã 7. dã szub pontu-l dã 5. ãj szkrisz, numã dákã trébé lyé gyirezsjé mutatis mutandis, kit binyé szã lyé fíjé lu aminyistye, kãré áfelyé lyimbé szfãtíjestyé, sjé nu szã lyãgã l-a-n lok.

Cikku-l dã 2. – Vãdãlãlã dín lukru

38. Cikku-l dã II. szkrijé d-ãje ìn sjé nu árunkã dauã ríszurj Ríszu-l dã II. sí Ríszu-l dã III. lá unãpãlt.

Kum ìj gyirépt Ríszu-l dã II. (Cikku-l 2.1.)

39. Dákã ãje bãgãny szãmã sjé kum ìj gyirépt ríszu-l dã II, trébé szã zísjény, kã pã tatyé lyimbé dã régió sí pã lyimbé pucínyilor szã cínyé. Jestyé áfelyé vorbé, trébé szã bãgãny szãmã arékityé lyimbé kum sztã – ásztã ãje áratã, kit szã patã toc szã je szãmã sí p-ãje, kã dákã lyimbilye vigyény, átunsj multyé lyimbé ász lîngã unãpãlt pãstyti tot, dã ásztã nu numã ìntr-o cãrã, dã ìn multyé cãrj ìn Europã ásã-j. Kum ìn pontu-l dã elsé putyény umãrã, kã cãrilye kãré sz-or ìmpãkãt trébé szã bãzsjé szãmã multyé principurj sí célurj, kínd ìs fãsjé lyezsjé. D-ãje estye ásã ly-or szkrisz zsjosz, kit tatyé cãrj szã lyé patã hãsznãli, áré lehetőség szã szã gíngyãszkã, kum ly-ár fi bun ríszu-l dã II, sí kum l-ár putye hãsznãli.

40. Mágã cãrilye ìmpãkãtyé nu-sz szlobogyé ìntr-ãje, kit szã gye, o szã nu gye l-o cãri bilyég, kã-j lyimbã dã régió o lyimbã pucínyilor, sjé patyé szã fãkã, kã ìn Ríszu-l dã II.ãsztã szkrijé, dã jestyé hatóságurj sí aminby, kãré dã ásztã pãzestyé sí vizsgiliestyé, lyimbilye kãré-sz hungyivã szfãtítyé o dã aminy, o numã d-on rísz dín aminyistye – szã cínyé – kum Kartã zísjé lá lyimbilye dã régió o nu.

Kum szá-l prisjepé Rîszu-l dă III. (cikku-l 2.2.)

41. Rîszu-l dă III. kit szá nyé zîkă, sjé sî kum trébé szá kustyé în jevé szabályurilye sî lyezsjé, sjé în rîszu-l dă II. aj szkrisz zsjosz. P-estye tatyé Cărj Împăkátýé trébé szá lyé cijé-nlontru, káré pâ lîngă szkrijitură în rîszu-l dă II. – trébé szá cijé sjé în rîszu-l dă III îj szkrisz. D-áje, kit Kartá szá fíjé bună sî p-áje, kit cārilye áltýé szá pată szá je át, sî szá ásá sz-o fákă, kit sî pâ lyimbilye lor szá pată hásznaîli. Ásá szkrijitori Karti în dauă rîndurj or fákut kit szá fíjé p-ásztá bună Kartá: máj înti cārilye patýé szá lyé surulászka pâ lyimbilyeje, pâ káré ápuká sjigogyi sjé în rîszu-l dă III. aj, dăp-áje mágá lá tatyé lyimbé, pâ káré gyirépt cînyé sjigogyi, sjé în Kartă-j, jéj patýé szá gîngyászka, sjé ápuká đîn Kartá sî pâ káré lyimbă o cînyé dă gyirépt.

42. Cárá Împăkátă patýé szá bázsjé számá dákă pâ loku, hungyé szá cînyé o lyimbă dă régio o o lyimbă pućinyilor kusztă, sî kum cárá áré dă gînd je patýé szá zîkă j-ázsutyé lyimbisztoră ásá kum Kartá în rîszu-l dă III. szkrijé, o nu. Dákă nu j-ázsută lyimbisztoră, átunsj pântru kă nu fásjé áasztá, nu-j szlobod szá stye în kályé lu Karti, sî ku célurilye sjé-sz înr-áje szá áflă.

43. Dákă o cáră odátă má ásá sz-o gîngyit, kă o bágă számă sjé-j în rîszu-l dă III., dăp-áje trébé sî d-áje szá szá gîngyászka pâ káré ponturj ly-o cînyé-nlontru pâ lyimbă dă régio o pâ lyimbă pućinyilor. Kum áasztă în Cikku-l dă 2. în pontu-l dă 2. Părcilye împăkátýé szá-mpăkă, kă đîn rîszu-l dă III. máj pućîn nu, dăkit 35 szkrijiturj or ályezsjé, s-or cînyé-nlontru. Cárá mágá trébé kit ponturilyeje ásá szá ly-ályágă, kit szá fíjé gyirépt pâ lyimbilye dă régio sî pâ lyimbilye pućinyilor.

44. Kit szá pată sz-ázsungă áasztă, numă arékityé or lászát đîn vädălălászta, kit Părcilye szá pată máj binyé szá ly-ázsutyé pâ lyimbilye dă régio o pâ lyimbilye pućinyilor pâ ákarsjé fel lokurj, hungyé patýé, ásá sî (în învăcălă, lá biroságurj, lá hatoságurj, lá média, întri lukru ku kultură, în ákarsjé fel lokurj dă kuszt).

45. Jestýé în Kartá ponturj, sî máj misj ponturj, káré sî szîngurj patýé szta. Ásá, dákă o cáră pâ cikku-l dă 9. l-ályezsjé d-ákulo pâ pontu-l 3. átunsj, kum áasztă în cikku-l dă 2. sî în pontu-l 2. ásá szá vegyé, kă oformă-sz; áasztă-j gyirépt sî p-áfel lok, kînd cáră pâ cikku-l dă 8 sî pontu-l dă elsé l-ápukă. Dákă înr-on pont đîn máj multýé lehetőségurj putýény sz-ályizsjény, átunsj on pont máj mik o fásjé în cikku-l dă 2. Dă dákă pâ cikku-l dă 8 nyé ujtăny, átunsj dă cáră pâ pontu-l d-azelsé l-ályágă (a) iii, átunsj szévegusztă kákînd on pont máj mik ár fi. Nu-j ásá, kînd nu trébé sz-ályizsjény, kă máj multýé ponturj putýény ápuká lîngă unápălt. Ásá dákă pâ Cikku-l dă 9 nyé ujtăny, pontu-l d-azelsé ly-ályágă pâ ponturilye (a) iii sî (a) iv, sî rîszurilyestye, kum áasztă în cikku-l dă 2. aj sî szkrisză, dă dauă ponturj szá számălestýé.

46. D-áje trébé szá putýény sz-ályizsjény, kit áje szá putýény szá dusjény înlontru în Kartă, sî szá putýény la dă vestýé sjigogyi, sjé în lyimbilye dă régio o în lyimbilye pućinyilor álmintrilye szá áflă. Jestýé arékityé ponturj, káré kum aj szkrisz zsjosz, ásá-sz gyireptyé pâ lyimbilye dă régio, pâ káré mulćinsj lyé szfătijestyé, dă patýé pâ lyimbilye, pâ káré pućiny aminy lyé szfătijestyé nu-sz gyireptyé. Cárá áisj trébé kit ásá szá ályezsjé đîn lehetőségurj, sjé ájvé, kit máj binyé szá fíjé gyirépt pâ lyimbilye dă régio sî dă pućiny. Sjé fel célurj áré ku lehetőségurilyestye szpunyé în Kartă în rîszu-l dă III, înr-áje pont, în káré putýény umără, kum lyimbilye szta, pâ tatyé áltkum trébé szá lyé bágăny számă. Dákă sî máj mult ávény dă gînd szá zîsjény d-ásztă, átunsj pântru kă ált nu putýény szá fásjény, trébé szá bágăny számă, kă dákă máj mulćinsj szfătijestyé o lyimbă dă régio o lyimbă pućinyilor, sî dákă máj pućinyé lyimbé szfătijestyé, átunsj sî máj táré-j, dăkit álmintrilye, sî lehetőségú, sjé nyi-j dát în Kartă, sî máj binyé-l putýény hásznaîli lá jéj, dákă áasztă sî máj táré-j, lá álc nu putýény hásznaîli, trébé szá kutăny áltýé lehetőségurj, sjé nu-sz ásá tárj.

47. D-áje ásá ly-or bizijit pâ cārilye, kit áje szá ályágă đîn rendelkezésurilye, sjé-sz szkrisjé în Rîszu-l dă III. , ásá, kit pâ lyimbilye sjé în cáră lyij szfătijestyé bunyé szá fíjé. Sî p-áje áré lehetőség, dákă d-înr-ásztă áré dă gînd, szá-ályágă sjé kum szá fákă, kit pâ tatyé lyimbé sjé szfătijestyé în cáră lor, o máj pâ multýé lyimbé szá fíjé rendelkezésurilyestye gyireptyé.

Cikku-l dă 3. – Sjé fásjény pântr-ásztă

48. În cikku-l dă 3. szkrijé zsjosz, kum merzsjé în jevé ponturilye, sjé-sz în Cikku-l dă 2. szkrisjé zsjosz: tatyé Cărj Împăkátýé în iraturj sjé szkrijé alá, sî d-áje szkrijé kum, sî sjé o fásjé, kit pâ lyimbilye cārî gyirépt szá fíjé Kártă, sjé o fásjé, pâ káré lyimbé o fásjé sî đîn rîszu-l dă III, káré ponturj ályezsjé. Sî d-áje sz-or rindilkizit, kă patýé álmintrilye szá-s fákă lukru cārilye, înr-ásztă nu trébujé oformă szá fíjé.

49. În cikku-l dă 2. Kartá nu zîsjé kit toc szá-ápusjé rîszu-l dă III, kă cára patyé numá lá áje trébé szá szá címé, k-or ápuká Împákaturá, dá nu trébujé, kit dîn rîszu-l dă III. ákarsjéfelá lyimbá szá-s ályágá. Dáká ásá fásjé, átunsj numá rîszu-l dă II. trébé szá fáká. Dá dáká dá totu szfätijény, trébé szá styijény, kă Kartá áje sjeré, kit cãrilye szá-s ályágá dîn lehetőségurj sjé rîszu-l dă III. ìmbijé, kă ìntr-ásztá-j, sjé-j máj fontosá kit o lyimbá, kum patyé o cára szá pázászká.

50. Sî áje styijé toc, kă dáká dîn Pãrcilye sjinyivá áré dă gînd, patyé vädälälá nauá szá-s ályezsjé, sî patyé, dáká ásá gîngyestyé, kit dîn lehetőségurj, sjé ìn rîszu-l dă III putyény áflá, patyé szá vädälászka s-ásá, dáká pã lyimbilye tatyé ászta n-ár fásjé, o máj ìnti inká n-o vädälit áfel.

51. Cikku-l dă 3. bágá számá dáká ìntr-o cára lyimbá cãri o szîngurã-j, o numá p-on lok áj szîngurã, patyé szá fíjé oformá k-o lyimbá dă régio, o sî k-o lyimbá pucînyilor, kum dá ászta ìn cikku-l dă unu má or szkrisz, d-áje, kă lyimbásztá áfel aminy o hãsznãlestyé, káré nu-sz áticînsj, dăkit aminyi, káré pã lyimbá cãri o szfätijestyé. Dáká cára ásá áré dă gînd, átunsj sî pã lyimbilye cãri patyé szá fíjé gyirépt rendelkezésurilye lu Karti, káré lyé pázestyé pã lyimbásztá. Dáká pã ponturilyestyé sjé-sz ìn Kartá, sî pã lyimbá cãri o fásjé szá fíjé cînutá, átunsj ászta patyé szá fíjé ásá pã cikkurilye tatyé, sjé-sz ìn Kartá, ásá ìntr-ásztá sî ku cikku-l dă 4.2.

Cikku-l dă 4. – Kum szá pázestyé lyimbilye áku

52. Cikkusztá d-áje szfätijestyé, kum patyé szá vijé uná Kartá ku lyezsjé, káré ìntr-o cára k-afel aminy szá fuglalkuzestyé ìntr-o cára, káré nu-sz mulcînsj, sî kum patyé ászta sz-áduká uná ku lyezsjé, sjé pã tatyé cãrj trébé szá fíjé gyiráptá.

53. Pînsjé arékityé lyimbé o aminyi pucîny, káré pã lyimbilyestyé lyé szfätijestyé má áré áfel lok, káré sî ìn lyezsjé áj szkrisz, d-áje Kartá nu-j p-áje, kit szá-j gye sî máj misj jogositványurj lu lyimbisztorá. Dáká d-áje szfätijény, kum patyé vädälälá szá fáká gyirépt szá fíjé, hungyé má or ádusz sjévá lyezsjé ìn arékityé szituáciourj, átunsj áje trébé szá kustyé, káré-j há máj buná sî há máj mult bun áj dă lu aminyisztorá pucîny. Ásá dáká ìntr-o cára má jestyé vál-o lyezsjé, áje nu-j ártãlestyé lu nyime, sî patyé sî ásá kusztá, kum Kartá ászta lászá.

54. Pontu-l dă elsé o puminyestyé pã lyezsjé, káré ku gyirépturj dă aminy Împákaturá Europi lukrã. P-áje-j kit ásá szá patã szá kustyé szkrijiturásztá, kit szá nu gîngyászka nyime, kă Kartásztá máj pucîny lyé dă lu aminy, kákînd gyirépturilye dă aminy dă lu tot om.

Cikku-l dă 5. – Lyigãturj sjé trébé szá címé ìnlontru

55. Kum ìn szkrijiturã dă-nnentyé or szkrisz pázálá lyimbilor dă régio sî lyimbilor dă pucîny ji-j célu lu Kartyistyije pã lîng-áje, kit toc szá rãmijé sjinyé äsz, sî nisj loku, hungyé sãgyé, szá nu lyé bãntãlászka nyime. Cikkusztá ásá szkrijé d-ásztá, kit toc szá prisjãpã, sjé áré dă gînd szá zikã, sî kit sî Pãrcilye szá styijé, sjé fel lukru áré ku ászta. Dãpã sjé o cára apukát sî o szkrisz alá sjé fel vädälälá áré dă gînd pãntru lyimbilye dă régio o pãntru lyimbilye pucînyilor, o cára áltã nu patyé szá lyé hãsznãlászka pã lyimbilyestyé o pã aminyistyé, káré pã lyimbilyestyé szfätijestyé ásá, kit jéj szá fíjé eje, kákînd jéj ár szta ìn kályé, kit o cára szá-s pázászká loku, hungyé sãgyé sî kit szá rãmijé, sjé áré dă gînd.

Cikku-l dă 6. – Informãciou

56. D-áje trãbujé szá fíjé sî vädälälá, káré ku informãciourj szá fuglalkuzestyé, kă ákarsjé patyé szá fíjé szkrisz ìn Kartá, dáká hatosãgurilye sî szervezeturilye, o aminyi nu styijé, n-áré nyimik styut dă ászta.

Rîszu-l dă II. – Célurilye sî principurilye

(Cikku-l dă 7.)

Célurilye sî principurilye, káré-sz ìn Kartã surulityé (Cikku-l dă 7.1.)

57. Rendelkezésurilye dă célurj sî dă principurj szfätijestyé. Sî nu k-áje, sjé, kum trébé szá fáká. Pã célurilyestyé sî pã principurilyestyé ásá szá ujtã, káré äzsutã szá fíjé ìntr-o rámã pãntru pázálá lyimbisztorã dă régio sî dă pucîny. Estye ìn sászã csoporturj szá patyé suruli:

Pã lyimbilye dã rãgio sî pã lyimbilye pucînyilor trãbã szã lyã kunaszãkã (Cikku-l dã 7.1 (a))

58. Ásztã szfãtíjestyã dã áje, sjã fel lyimbã jestyã sî fel lyimbã hãsznãlestyã o cãrã. Ásztã nu uvig putyãny szã zãisãny, kã-j lyimbã cãri, sî p-ãje o kunastyã. Dãkã o lyimbã apukãny, átunsj ásztã átít fãsjã, kit pã dãgyãny dã styut, kã lyimbãszãtã jestyã, árã kuszt, sî ásztã îl bãgã szãmã.

Lok lu lyimbisztorã dã rãgio o dã pucîny trãbã szã lãsjã toc îñ uminyijã. (Cikku-l dã 7.1 (b))

59. Mágã Kartã ásã cînyã, kã fontosã-j, kit szã fijã sjãvã lyigãturã îñtri lok, hungyã lyimbilye dã rãgio sî lyimbilye pucînyilor szfãtíjestyã ku lok, hungy dã aminyistye szã grizsestyã, lukru lor lyã gyirezsjã. Toc vegyã, k-ãasztã nu putyãny uvig ázsunszsjã, kã jestyã kînd unyirj sî pã lokurilye, pã hungyã lyimbilyestyã lyã szfãtíjestyã nu putyãny ásã binyã szã-ãzsunszsjãny, máj multyã lyimbã szfãtíjestyã, sî nu uvig styijã nyimã, kînd pã kãrã lyimbã szfãtíjestyã. Kartã nu szkrijã lu nyime elã, kit lyimbã dã rãgio o lyimbã pucînyilor uvig szã kãdã unã ku lyimbãje, pã kãrã hatosãgurilye o szfãtíjestyã.

60. Kartã magã nu-j pã lîngã áje, kãrã ásã lyã-mPãrcestyã szusz lokurilye, kum lyimbilye hãsznãlestyã, k-ásã sî hãsznãlãlã lyimbã sî pãzãlã lyij máj grou szã fãsjã. Dãkã lokurilyestyã sî lyimbilye nu-sz sî nu szã patyã lyigã p-on lok ku lyimbilye dã rãgio, átunsj nu-j szlobod szã lyã bãntãlãszãkã pã lyimbilye dã rãgio, máj binyã nisjkum nu-j szlobod szã szã bãnujãszãkã ku jelyã, dãkã nu ly-ãzsutã. Hatosãgurilye dã lok sî dã rãgio trãbã szã p-ãje szã szã-mbistyãszãkã, kit szã lyã pãzãszãkã pã lyimbilyestyã, sî szã-s fãku lukru sjã trãbã, kînd ku lyimbilyestyã lukrã.

Pãsurj, pãñtru lyimbilye dã rãgio sî pãñtru lyimbilye pucînyilor (Cikkurilye dã 7.1 8 (c) sî 7.1 (d))

61. Áku mã lu toc pã styut ji-j, kã nu-j dãsztul kit szã rãmíjã-n kuszt lyimbilye dã rãgio sî lyimbilye pucînyilor dãkã lyã lãszãny sî nu lyã bãntãlîny. Trãbã sî szã lyã ázsutãny. Îñ pontu-l dã elsã dã áasztã putyãny umãrã. Pontusztã nyã dã pã styut, kã tatã cãrã je szãmã, patyã szã gîngyãszãkã, kum árã dã gînd sî sjã o fãsjã, kit lyimbilyestyã sî máj bunyã szã fijã, dã Kartã sî áje szkrijã elã, kit sjã árã dã gînd, áje nu numã szã zîkã, dã sî szã fãkã.

62. Sî máj kum îñ pontu-l dã elsã (d) putyãny umãrã, kã dãkã pã lyimbilyestyã ávãny dã gînd szã lyã fãsjãny sî máj kunuszkytã sî hãsznãlîtyã, átunsj trãbã szã lyã dãgyãny lok, kit szã lyã patã hãsznãli sî kînd szfãtíjestyã, sî kînd szkrijã, dã numã ákãszã îñtri csalãd o îñtri nyãmurj, dã sî pãstyî tot: îñ iskulyã, îñ kuszt îñ gãzdãsjã. Sjã fel lok patyã szã ájvã afelã lyimbã, áasztã lã tatyã lyimbã nu patyã fi oformã. Kartã pãñtru kã styijã, kã áasztã pãstyî tot ásã-j, nu-j szpunyã lu nyime, sjã kum szã fãkã, dã lu toc lyã zîsjã, kã trãbã szã lyã fãkã lyimbilyestyã kunuszkytã.

Trãbã szã ájvã lyimbilye dã rãgio sî lyimbilye pucînyilor mod szã lyã-nvecã (Cikkurilye 7.1 (f) sî (h))

63. Îñ pãzãlã lyimbilor dã rãgio sî lyimbilyor dã pucîny unu dîñ hãl máj fontos lukru ãj loku, sjã kãpãtã îñ iskulyã. Kartã îñ rîszu-l dã II. d-ãje szfãtíjestyã, kit cãrilye bizíjestyã áasztã, kum fãsjã. Dã d-ãje szkrijã elã, kit lyimbilye dã rãgio o lyimbilye pucînyilor ákulo szã fijã îñ tatyã szînturj dã iskulyã. Kum pã lyimbilyestyã lyã-nvãcã nu patyã szã fijã oformã îñ tatyã szînturj. Dã or fi s-ãfelyã lokurj, hungyã o trãbujî szã szkrijã elã szã îñvecã pã lyimbilye lu rãgio o pã lyimbilye pucînyilor, o numã lyimbilyestyã szã lyã-nvecã. Numã ákulo nu trãbã szã bãzsjã szãmã, kum ly-or îñvãcã pã lyimbilyestyã, hungyã lyimbilye – pãñtru kã nu árunkã nisj p-o lyimbã – nu sz-ár putyã îñvãcã.

64. Pînsjã pontu-l dã (f) îñ kãp dã pontusztuje szã fuglalkuzestyã k-ãje, kum ár putyã pã lyimbã, o k-ãje kum ár putyã lyimbã îñvãcã, kã numã ásã putyãny dã lu ãlc, szã n-o mujtyã sî szã je szãmã dã je, átunsj mágã (h) îñ pontu-l dã elsã d-ãje szfãtíjestyã, kã lyimbilye dã rãgio sî lyimbilye pucînyilor îj dã mod szã fijã îñvãcãtyã o pã egyetem, o p-ãfel lok, kãrã árunkã lã áhãszãtã, sî ázsutã kit szã patã sî máj mult styî dã lyimbilyestyã, kã fãr dã áasztã nu patyã szã fijã nisj o lyimbã máj bunã, dãkã vorbilye, grãmmãtikã sî kum szã ujtã áfãrã lyimbã, nu-j szkrisz zsjosz. Kit szã patã szã fãkã áasztã, szã fijã sî máj bunyã lyimbilye dã rãgio o lyimbilye pucînyilor, Kartã dã lehetãség szã fijã dîñ sjã szã lyã fãkã sî máj bunyã.

Kum ly-ãzsutã pã aminy, kãrã nu szfãtíjestyã lyimbã dã rãgio o lyimbã pucînyilor, kit pã lyimbilyestyã szã lyã patã-nvãcã (Cikku-l 7.1 (g))

65. Kãrã pã lyimbilye dã rãgio o pã lyimbilye pucînyilor lyã szfãtíjestyã, styijã, kã dãkã árã szã fijã aminy îñtrãzsj, trãbã sz-o styijã sî lyimbã cãri. Dã kum áasztã sî dîñ vorbã d-îñnentyã ãny putut umãrã, kã lyimbilye multyã sî kulturilye multyã lyã cînyã szkrijiturãszãtã fontosã, dã nu-j szlobod, kã nu-j szlobod, kã lyimbilyestyã numã jãj szã lyã-nvecã, kãrã îñtr-estyã or nãszkut. Kit lyimbilye-s multyã sî aminyî szã szã prisjãpã, Kartã lyã tyãmã pã Pãrcilye-j szusz, kit sî aminyî, kãrã nu szfãtíjestyã lyimbã dã rãgio o lyimbilye pucînyilor, szã patã îñvãcã lyimbilyestyã, dãkã áasztã árã dã gînd.

66. Toc styjé, kã în arékityé cãrj hatosãgurilye áfelyé célurj áré, kit dáká pã lokulã jestyé o lyimbã dã régio, átunsj ászta szã fíjé ñvácátã, sí sjigogyi fásjé pãnr-aje, kit sí áfel aminy sz-o patã ñvácã, lu káré ászta nu ji-j lyimbã lu mámi. Politikásztã nu-j szta ñn kályé lu Karti, dá nisj nu putýény szã zísjény, k-oformã-j ku célu dã sjé ñn pontu-l d-azelsé ñn (g) szkrijé. Áisj numã d-aje szkrijé, kit on om szã patã ñvácã lyimbã lu hãlãlãnt sí jél szã-j patyé-nvãcã lyimbã csoportuluj.

Lyigãturj ñntri aminy, káré lyimbilye dã régio o lyimbilye pucýnyilor szfãtijestyé (Cikku-l 7.1 (e) sí (i))

67. Trébé, kit aminyi, káré oformã lyimbã dã régio o lyimbã pucýnyilor szfãtijestyé, szã patã szã szã áflyé sí kulturã lor szã sz-styimbé, szã szã kunaszká ku unãpãlt sí unã szã-s pãzászkã, sí szã-s gãzdãsjãszká lyimbã. Pãnr-asztã Kartã p-aje-j, kit lokurilyestyé áprapé o unã szã rãmijé, szã nu lyé ñmPãrcãszká ásã szusz, dã ászta szã nu bãzsjé szãmã, d-aje sí ly-ãzsutã pã csoporturj, káré o lyimbã szfãtijestyé, dá nu p-on lok sãgyé, szã szã patã áflã.

68. Pãntru kã Kartã p-aje-j, kit káré pã lyimbilye dã régio o pã lyimbilye pucýnyilor lyé szfãtijestyé szã cijé unã, dá nu-j szlobod, kit álcí ásã szã szïmcé, kã-sz ñntyisj áfãrã dñ sjévã, o ász mujtãc ñndãrãt. Pãnr-asztã p-aje-j kit ñntri álfelyé lyimbé sí aminy szã fíjé lyigãturj, káré d-aje trãbujé, kit tatyé kulturé szã fíjé sí mãy gãzdãsjé, sí cãrilye szã szã prisjãpã ku unãpãlt, kum mãy binyé patyé.

69. Pontu-l dã elsé (i) mãy sjévã nou adusz ñnlontru: ásã gãngvestyé, kã dáká dñ csoporturj, káré pã lyimbilye dã régio o pã lyimbilye pucýnyilor szfãtijestyé, sí nu numã ñntr-o cãrã sãgyé, dá rãszãpityé-sz pãstyí tot, dá dáká szã lyãgã lá unãpãlt, ászta lu toc ly-ãzsutã. Dãká ñntr-o cãrã nu-sz mulcïnsj, káré lyimbã lu régio o lyimbã pucýnyilor o szfãtijestyé, átunsj kit kulturã lu toc szã fíjé sí mãy gãzdãkã, trébé szã ájvé cãrilye bãny pã csoporturj dã multyé lyimbé. Ászta d-aje-j fontos, kã dáká ñntr-o cãrã lyimbã-j lyimbã pucýnyilor, ñn hãjãlãntã mágã lyimbã dã cãri sí dã kulturí, átunsj dáká jestyé ñntri aminyistye sjévã lyigãturã, sí dáká áré dã gãnd szã sz-ãzsutyé, átunsj dñ kulturã lu unãpãlt szã gãzdãsestyé. Trébé, kit cãrilye szã styjé sí szã prisjãpã, kã fontosã-j lyigãturãszta, nu-j szlobod, kit szã gãngyãszká, kã aminyistye nu-s plãsjé cãrã, mágã ászta tatã cãrã ástyãptã dã lá aminy, káré ñn cãrã lyij sãgyé, sí nu trébé szã-j fíjé frikã d-aje, kã loku nu j-o rãmãnye ñntrég. Aminyi, káré ñntr-o cãrã áltã lyimbã szfãtijestyé, mãy binyé ákãszã sz-or szãmci ñn cãrã, dáká nyime nu ly-ãpukã ñnãpoj sí patyé szã ájvé lyigãturj ku álc dñ áltýé cãrj.

70. Pã cãrj ãj lãszãt, or gãngyi áfelyé lyigãturj, o nu, o ákãr ñntri cãrj or fásjé ñstyimbãturj o nu, ásã, kit szã bãzsjé szãmã lyezsje, káré p-ãszta szã cinyé. Mãy mult dã ászta ñn rïszu-l dã II, ñn cikku-l dã 14. or szkrisz zsjosz.

Kum szã nu szã cijé pã nyime dã ált (Cikku-l dã 7.2)

71. Kit pã káré pã lyimbã dã régio o pã lyimbã pucýnyilor szfãtijestyé szã nu lyé cijé dã ált, szkrijiturãszta dã o garancijã mikã. Pãnr-asztã Pãrcilye vãdãlestyé, kã n-or lãszã nyimik áfel lukru, káré lu sjinyivã j-ãr la voje, kit szã szfãtijãszká pã lyimbilye pucýnyilor, o n-ãr lãszã, kit szã lyé pãzászkã, o szã lyé fãkã kunuszskutyé.

72. Pontusztã nu d-aje sz-o szkrisz, kit szã lyé fãkã pã lyimbilyestyé oformã szã fíjé. Kum ñn pontusztã ãj szkrisz, sí arékityé vorbé áratã, ñn Kartã ásã szã vegyé, kã patyé szã szfãtãszká d-aje, kã nu lyé cinyé pã tatyé lyimbé oformã. Sí mãy binyé trébé szã bãzsjé szãmã toc, kã arékityé cãrj nu patyé szã lyé cijé dã áltã pã lyimbilye dã régio o pã lyimbilye pucýnyilor d-aje, kã lá jéj nu lyimbilyestyé-sz lyimbilye cãri, sí nu-j szlobod, kit pãnr-asztã lyimbã cãri szã kirilãszká ñn mãy bun lok, sí lyimbilye hãjãlãntyé mágã ñn mãy rou.

73. ñntr-o dobã, pãntru kã lyimbilye cãri o lyimbilye dã régio sí lyimbilye pucýnyilor nu-sz oformã, sí pãntru kã ñn multyé rïndurj ász ñn mãy rou lok lyimbilye dã régio o lyimbilye pucýnyilor, pã lyimbilyestyé uvig mãy pucýny lyé szfãtijestyé, pãnr-asztã sí Kartã ápukã, kã unyirj trébé pã lyimbilyestyé mãy binyé szã ly-ãzsutyé, kit szã fíjé pãzityé sí kunuszskutyé. Dãká ásã fásjé, átunsj pã ászta nu szã ujtã ásã, kã pã lyimbilyestyé dã ált lyé cinyé, dáká ánume numã ku célusztã, sjé mãy ñn szusz ány szkrisz zsjosz, ly-ãzsutã pã lyimbilyestyé, szã fíjé ku hãjãlãntyé oformã.

Trébé fíjé ázsutãt kit ñntri aminy, káré multyé lyimbé szfãtijestyé szã fíjé uminyijé, sí szã prisjãpã unu pã áltu (Cikku-l dã 7.3)

74. Kit lyimbilye dã régio sí lyimbilye pucýnyilor szã fíjé uminyityé sí szã lyé prisjãpã sí szã ly-ãpusjé pã jelyé kum mãy binyé álcí – ászta szã cinyé lá lukru, sjé trébé szã fãkã cãrã, hungyé mãy multyé lyimbé jestyé, dãkit unã. Kit szã ly-ãpusjé pã tatyé lyimbé ásã, sí ñn iskulyé ászta szã-nvecé dã tatyé

lyimbé sí dín média sí dín szkrijiturj, ásztá szá szímce toc, fontosá-j, ká átunsj or fi sí máj binyé pázityé lyimbilye dá régio sí lyimbilye pucínyilor. Kit szá lyé-mbistyášká pá toc káré in médiá o lá ujságurj lukrá ásá szá fáká, nu putyény szá zísjény, ká nu-j szlobod, dá dáká gyirépturj aminyilor cínýény in uminyijé, pá aminy héj pucíny lyé prisjipény, sí pá nyime nu-mbistyény, kit urá szá-j fijé dá hálálánt om, átunsj célurilyestyé, sjé cārilye in Europá áré dá gînd szá cîjé-nlontru nyimik ro nu kivitilestyé dá lá média sí dá lá aminy, káré pāntr-aje lukrá, kit lu toc szá lyé gye pá styut hirurilye navé. Ásá sí lu aminy, káré pá lyimbilye dá régio o lyimbilye pucínyilor szfātijestyé ro fontosá-j, sjé szusz ány szkrisz, sí ly-ázsutá sí lor sz-ápusjé lyimbilye mulcinsjilor sí kulturilor.

Szá fijé máj áltýé testileturj, káré pá lyimbilyestyé dá régio sí pá lyimbilye pucínyilor ly-ázsutá. (Cikku-l 7.4)

75. Aminyi styuc, káré lé lyimbilye dá régio sí lá lyimbilye pucínyilor szá prisjepé in Europá, o zîsz, ká fontosá ár fi, kit szá fijé áfelyé lukrurj, ku káré hatóságurilye dá lok ár putye styi, sjé áré dá gînd sz-ázsungá aminyi, káré lyimbilye lu régio sí pucínyilor szfātijestyé. D-áje áje or zîsz, kit tatá lyimbá szá-s fáká áfel testilet, pá káré d-áje l-ár fásjé, kit szá lukré pāntru lyimbá aminyisztorá, kit áje sí máj inyé hásználitá szá fijé, sí máj pá multýé lokurj ár styi dá jelyé in cārá, sí pá lîngá áasztá ár bágá számá, kum cínýé-nlontru sjigogyi, sjé in Kartá ij szkrisz zsjosz, káré pá lyimbásztá szá cínýé. Vorbilye „dáká trébujé” áasztá átit jilintestyé, ká dáká hungyivá áfelyé intézményurj má jestyé in ákár sjé felá formá, ákulo Kartá nu zîsjé, kit szá fáká máj odátá áfelyé.

Kum szá kustyé principurilye dáká dá lyimbé nu dá lok áj vorbá (Cikku-l 7.5)

76. Mágá Karta máj binyé k-afelyé lyimbé lukrá, káré dín mult tot l-a cārá sí l-an lok szá lyágá, aminyi styuc, káré lá lyimbilye dá régio lá lyimbilye pucínyilor szá prisjepé , n-áve dá gînd szá nu bázsje számá pá lyimbilye, pá káré într-o cārá szfātijestyé aminyi, káré nu szá lyágá l-a-n lok.

77. Dá d-áje tot je dá styut, ká principurilye sí célurilye, dá sjé in rîszu-l dá II. o szkrisz, sjé gyireptyé-sz p-on lok, sí groutátyé-j, dáká nu szá lyágá l-a-n lok, ká átunsj nu lyé patyé szá lyé szfársášká rendelkezésurilye fār d-áje, kit szá nu lyé gyirágá, szá nu fáká ku jelyé sjévá. In pontu-l dá 5. ásá szkrijé, ká numá kum szá patyé, ásá szá lyé gyirágá pá lyimbilyestyé.

78. Arékityé dín rendelkezésurilye, káré dá lá 1. pîn lá 4. ász szkrisjé, patyé fār dá groutátyé szá lyé fáká gyirépt pá lyimbé, káré nu szá lyágá l-a-n lok, sí pá lyimbilyestyé lyé sí patyé kunastyé, sí uminyije lyimbisztorá, o kit szá lyé prisjipény, dá szá nu lyé cínýény dá ált, sí szá ly-ázsutány, kit sí aminyi, káré pá lyimbilyestyé lyé szfātijestyé szá szá patá áflá ku unápált o in cārá, o intri cārj, sí szá lyé patá lyimbilyestyé máj inváca, kututi sí szá lyé fáká máj bunyé szá fijé. Dá pá lyimbilye, káré nu szá lyágá l-a-n lok, sí aminyi káré pá lyimbilyestyé nu lyé szfātijestyé, szá ájvé lehetőségurj szá lyé-nvecé, dá d-áje áasztá tot nu patyé ásá táre szá fáká gyirépt szá fijé lá lyimbé, káré nu szá cínýé l-a-nlok, ká pestye máj binyé lá áfelyé lyimbé patyé szá fáká gyirépt szá fijé, káré lá lok szá lyágá. Dá szfársit mágá pá lyimbilye, káré nu szá cínýé l-a-n lok szá lyé-nvecé in iskulyé sí szá-nvecé dín lyimbilyestyé, o pá lyimbilyestyé szá lyé hásználášká in kuszt, ásá szá vegyé, ku nu szá patyé hásználá ásá, kum héjelántýé lyimbé, áisj trébé sjévá szá fáká álmintrilye.

Rîszu-l dá III. – Rendelkezésurj, kit pá lyimbilye dá régio o pá lyimbilye pucínyilor szá lyé szfātijášká-n kuszt (Cikkurilye 8.-14.)

Cikku-l dá 8. – Invácalá

79. Cikkusztá in pontu-l dá 1. p-álá lok szá cínýé, hungyé szātijestyé lyimbilye dá régio o lyimbilye pucínyilor. Dáká máj jestyé áfelyé lyimbé sí p-áhélye ásá trébé szá szá cîjé, kum lyimbá áasztá lászá. Kum nyé tyámá szá bágány számá pá Cikku-l dá 2.2, rindilkizésusztá szá cínýé sí p-áje, kit dá lá (a) pîn lá (f) sjé szá szá cîjé pá arékityé lyimbé.

80. Cārá k-aje kit dá lyimbá cāri fār dá lyigāturj szá-nváca- d-áje trébujé szá fijé-n lyimbá, kit nisj szá nu patá szá gîngyášká nyime, kit rindilkizésu, sjé in cikku-l dá 8 in pontu-l dá 1. sztá, ár intyizsj-o pá lyimbá mulcinsjilor d-intr-áje, kit sz-o-nvecé. Ásá ár fásjé gettourj lyimbi, káré n-ár ázsutá szá lyé cínýény kulturilye sí lyimbilye fontosé, mágá áasztá in vorbé-nnentyé ij sí rágyikát áfárá, sí dáká bágány számá aminyi, káré lyimbilyestyé szfātijestyé, nisj lor nu ly-ár fi binyé, dáká áfelyé ány fásjé. Intri cārilye, hungyé pá Kartá o bágá számá p-áfelyé lyimbé pá káré nu lyé styijé mulcinsj, ákulo ásá fásjé, kum pontu-l dá 1. szkrijé: áltýé lyimbé nu lyé-nváca in iskulyé, numá lyimbilye cāri.

81. Cikku-l dá 1. szfātijestyé dá arékityé szinturj dá invácalá: sí ku dobá, sjé innentyé dá iskolá-j, sí

ku iskulá dă fund, ku iskulá dă mirzsuk, ku tehnikum, ku iskulă, kăré szakmă dă, ku egyetem sî ku învăcălă aminyilor, kăré má lukră. Pă lîngă szinturilyestyé lá tatyé îmbijé arékityé lehetőségurj, đîn sjé patyé ályezsjé ása, kum lyimbilye dă régio o lyimbilye pućnyilor kivinyestyé.

82. În tatyé ponturj māj misj putyény umără „aticînsj, kicînsj äsz dăsztul”. Ásztá átit fásjé, kit trébé szá je dă styut toc, kă dă lá hatóságurj dă aminy p-on lok nu patyé nyime szá kivilítászská áfel, sjé nu patyé szá fákă, dákă nu-sz átic kupij, kic trébujé kit szá pată szá fákă on usztáj đîn jėj. Sî pă lîngă áasztă d-áje kă lyimbilye dă régio o lyimbilye pućnyilor într-áfel lok äsz, kă ályé lyimbé nu, lá szá pată szá fákă usztájurj, sî lá áasztă szá sjejé bányi, sjé patyé kăpătă s-átunsj, dákă nu-sz átic kupij, sî kic äsz, szá fijé dăsztulj.

83. În ponturilye misj (cî) sî (d) lehetőségurj (iv) bágă számá sî áje, kă tatyé cărj în áltfel lok sztă, dákă bágány számá dă kic áj äsz, kăré héj māj mulcînsj sî kînd ár szfársi învăcălă. Dákă pă estye bágány számá, nu nyé szlobod szá nyé mujtăny szá lyé-ntribăny pă kupij sî pă csalădu lor, jėj sj-ár áve dă gînd szá fákă.

84. Je dă styut, kă jestyé arékityé iskulyé, kăré nu lyé cînyé lá iskulilye, kăré szakmă dă, o kăré éretségi. Dă d-áje tot, kum în ponturilye (c) sî (d) ány szkrisz zsjosz, tot nu-sz oformă iskulyilyestyé, sî în pontusztă nyé sî árătă în sjé-j áltă iskulă, kăré szakmă dă. Jestyé cărj, hungyé pă kupijistye lyé fásjé szá lukré, kákînd într-áfelă iskulă ár umblă, sî într-áfel lok ro grou äj szá fákă álmintrilye, pântru lyimbilye dă régio sî pântru lyimbilye pućnyilor, kit sz-ápusjé sjé māj mult kivinyestyé într-o iskulă dă mirzsuk.

85. Dákă pă iskulyé dă egyetem, sî dă aminy kăr pă lîngă lukru învăcă, átunsj putyény la dă vestyé, kă în tatyé iskulyé patyé învăcă pă lyimbilye dă régio o pă lyimbilye pućnyilor, o patyé lyimbilyestyé-nvăcă. Sî māj kum fásjé átunsj, kînd inkă kupiji nu umblă-n iskulă, sî māj or îngusjit sjévă p-áje, kînd hatóságurilye, kăré pă aminy lyé szlugurestyé, n-áré kéz lá iskulyé dă sjé-j vorbă. În arékityé cărj ása patyé szá zikă, kă dákă nu-sz mulcînsj, kăré pă lyimbă lu régio o pă lyimbă pućnyilor szfătijestyé, átunsj nu patyé kupiji învăcă pă lyimbă lor pă egyetemurj. Sî d-áfelyé cărj szfătijestyé, kăré or lyigát ku unápált áfelă împăkătură, kă dákă sjinyivă lyimbă lu régio o lyimbă pućnyilor o szfătijestyé, sî pă lyimbásztă s-o szirizit diplomă, átunsj cārilye ly-ápukă sî lyé kunastyé diplomilyestyé.

86. Pontu-l dă 1. (g) d-áje l-or pusz în pipárosusztă, kă n-áré dă gînd szá lyé pujé dăpártyé dă unápált lyimbilye dă kultură aminyisztoră. Dákă dă lyimbilyestyé szfătijény, în multyé rîndurj ádusjény elé kultură sî kusztu dă kînvă lu aminyisztoră. Sî kultură sî kusztu dă kînvă szá cînyé lá rîszu, sjé o râmász pă Europă, lá kultură lyij. Pântr-asztă trébé szá ájvé sî aminyistye áfel mod, kit szá pată învăcă lyimbă lor.

87. Dákă o cără vädălestyé, k-o-nvăcă lyimbă lu régio o lyimbă aminyilor pućny, átunsj trébé sî szá gîngvászská p-áje, đîn sjé or plătyi plătă în sjé áasztă kirilestyé sî méstyéri sî eszkézurilye sî lor lyé trébé lá lukrusztă. Nu trébé kit dă áasztă Kartă māj szá szkrijé. Dă dákă dă méstyérj szfătijény, nu-j szlobod szá nyé mujtăny nisj dă áje, jėj kum äsz gătăc pă lukrusztă sî kum szá patyé făkuc sî māj styuc. Kit áasztă szá nu szá mujtýé, în szkrijiturásztă jestyé on pont 1. (h), kăré pă lîngă áasztă szkrijé rendelkezésurj.

88. Pântru kă sî învăcălă, sî áje, sjé fel lok áré áasztă întri iskulyé ro fontos äj Bizotsăgu đîn Aminy Styuc, kăré szá prisjepé lá lyimbilye lu régio o lyimbilye pućnyilor, ása or gîngyit, k-ár trăbuji szá fijé áfel testilet đîn aminy, kăré bágă számá, sjé merzsjé în cārilye, dákă dă áasztă szfătijestyé. În pontu-l 1. (i) nu zîsjé sjé lukru szá ájvé testiletusztă, dá nisj áje nu zîsjé, sjé kum szá fákă. Patyé szá fijé đîn áfel aminy, kăré lá nyime nu szá cînyé, sî szá prisjepé lá învăcălă. D-áasztă szkrijé Kartă în cikku-l dă 7. în pontu-l dă 4. Nu zîsjé, sjé szá fákă, dá trébé szá fákă áfel, sî dákă áasztă jestyé, trébé kit sz-ádukă lu toc pă styut, hungyé sjé or văzut, sj-or ázsunsz.

89. Kartă áje zîsjé, k-ákulo trébé szá lyé pázászská pă lyimbilye lu régio, hungyé szá áflă, hungyé ságýé aminyistye, sî hungyé pă lyimbilyestyé lyé szfătijestyé. Dă cikku-l dă 8. în pontu-l dă 2. fásjé álmintrilye áasztă. D-áje, kă pântru kă aminyistye nu ságýé toc p-on lok, nu-j szlobod tot l-a-n lok szá szá cîjé, sî păstyit tot trébé szá lyé pázászská lyimbilye lu régio o lyimbilye pućnyilor, d-áje, kă mulcînsj or mérsz má în városurj mărj szá sádă. Dă d-ákă má nu-sz ákulo aminyistye, hungyé héjelănc ságýé, átunsj nu-j ása usuré, kit sz-ázsungă áje, kit sî pă lyimbilyestyé szá lyé pázászská, unyirj multyé gîndurj äsz pă lîngă áasztă, d-áje or szkrisz zsjosz în cikku-l dă 8.2 sjé, kum trébé szá fákă, szá cîjé-nlontru, dákă mulcînsj äsz, kăré pă lyimbă pućnyilor szfătijestyé.

Cikku-l dă 9. – Birosăgurilye

90. În cikksztă pontu-l dă 1. sză cînyé pă áfelyé birosăgurj, hungyé átic aminy szfătijestyé lyimbá dă régio o lyimbá pucînyilor, dă trébé sză fijé áfelyé hatosăgurj. Ásztá lásză ásá sză fijé sí szabályurilye, sjé-sz în Kartă, káré sză cînyé pă lokurj, hungyé hungyé pă lyimbilyestyé má dă mult lyé szfătijestyé. Dákă lá birosăgurj máj máj sză cînyé lyimbilyestyé, sí hungyé sí máj multyé lyimbé szfătijestyé, ákulo cárá trébé sză je dă styut, kă birourilye sí álfelyé feladaturj or áve, sí patyé fi întri estye áfelyé, káré-sz máj fontosé, dăkit héjelántyé.

91. Sjë în cikku-l dă 9. în, pontu-l dă 1. áj szkrisz áje árátă, kă bizotsăgu dă Aminy Styuc, káré ku lyimbilye dă régio, o ku lyimbilye pucînyilor lukră, p-áje-j, kit sză râmîjé-n kuszt áfelyé principurj în lukru birosăguluj, kă áje, sjé bágă számá, kă tot om oformă-j, káré innentyé dă birosăg sztă, sí dákă nu trébujé, sză nu ástyeptyé máj mult, dăkit sjé trébé on lukru lá birosăg, sí sză nu sză-nsjélíjé nyime, káré pă lyimbilye dă régio o lyimbilye pucînyilor szfătijestyé. Pănt-r-asztă patyé sză lyé fijé frikă lu mulcînsj, sí dîn Părc, káré szkrijé alá Kartă, trébé sză sză cîjé lá rendelkezésurilye, sjé-sz în pipárosusztă, sí nu-j szlobod, kit álmintrilye sză fákă, sí sză nu lyé cîjé estye ínlontru, kă dákă ásztă je dă vestyé, ákarsjinyé patyé sză lyé jilintászkă szusz lá birosăg.

92. Nu-sz oformă intézkédésurilye, dákă lá birosăg, lá tanács o lá ályté hatosăgurj nyé-ntursjény. Păsty tot álmintrilye lukră. Sí kum ásztă sí în Kartă lásză vorbilye sí/o, putyény ályezsjé, lá sjinyé nyé-ntursjény, sí putyény máj mult sză ályizsjény.

93. Sjë în cikku-l dă 9. în pontu-l dă 1. áj szkrisz, sză cînyé pă lukră birosăgurilor. Kum dă cārilye gyiriptátyé ásztă păsty tot patyé sză fijé ált, dá „birosăgu” hungyé patyé păsty tot oformă prisjepé sí ásztă sză cînyé sí pă lokurj, káré pă lîngă birosăgurj sză áflă. Ásztă, kum máj sză patyé, ásá-j gyirépt pă pontu-l (c).

94. În cikku-l dă 9.1 sí în ponturilye (a), (b), (c) szkrijé d-áje, kă hatosăgurilyestyé patyé sză-s faku lukru ásá, dă pă lyimbilye lu régio o pă lyimbilye pucînyilor szfătijestyé. Ásztă d-áje szfătijestyé, kă dákă d-întri Părc sjinyivá szfătijestyé pă lyimbilyestyé, átunsj patyé sz-ályágă lyimbá lor. Dă álmintrilye tată cárá áré gyirépt sză zîkă pă káré lyimbă ís fásjé lukru, o patyé sză zîkă dîn lukru sjé, pă káré lyimbă o fásjé ánume.

95. Trébé sză szkrijény, kă în pontu-l dă 1.a.ii Părcilye vädălestyé, kă aminyi, káré innentyé dă birosăg sztă, patyé sză-s hásznlászskă lyimbá dă régio o lyimbá pucînyilor, kum ásztă în Împăkătură dă Europă dă Gyirépturj Aminyilor áj sí szkrisz în cikku-l dă 6. în pontu-l dă 3 (e), kă patyé sză sjejé, kit sză-j întarkă, dákă n-o prisjepé pă lyimbé, pă káré birosăgu szfătijestyé. Kum ásztă în ponturj (b) ii sí (c) áj szkrisz, s-átunsj patyé sză-s sjejé aminyi, káré lyimbá lu régio o lyimbá pucînyilor o szfătijestyé, sză lyé-ntarkă sjigogyi, kînd innentyé dă birosăg, sí trébé sză szpujé sjinyé-sz jéj, sí ásá szîmca, kă lyimbá lor máj áprapé sztă lá jéj, sí pásztă máj binyé szfătijestyé. Pănt-r-asztă célurilye, sjé-sz în Kartă n-ár cînyé-nlontru, dákă ásztă n-ár lásză áisj, numá pă ályté lokurj dá kuszt. Sí pántru, kă rendelkezésusztă máj mult dá, dăkit sjé Gyirépturilye aminyilor, kă lásză, kit aminyi szám sză-s ályágă lyimbá pă sjé or szfătíji, pántr-asztă ly-or lászát cārilor, kit jelyé sză sză gîngyászskă sí sză zîkă, or cînyé-nlontru áasztă, o cārilye álmintrilye or lukră, sí n-or lásză numá innentyé birosăguluj sză-s szfătászskă lyimbá.

96. Pontu-l dă 1. (d) k-alá cél áj szkrisz, kit sză styijé toc, kă dákă, kum în cikku-l 9. în pontu-l 1. sjeré, átunsj sjé întarsjé, sí sjinyé întarsjé, însjinstyé-j lu káré sjeré, pántr-asztă jél nu rébé sză plătýászskă. În cārilyeje, hungyé pă pontusztă nu-l ályezsjé, kum fásjé, kit sză fijé ku rendelkezésurilye într-on lok, sí o jéj ádusjé rendelkezésurj navé, o ly-ápukă, sjé jestyé sí lyé dá dá styut kă trébé sză lyé kunastyé, sí sză lyé fákă kunuszkutyé pă lyimbilye lu régio o lyimbilye pucînyilor. Pănt-r-asztă bányi, în sjé kirilestyé, dákă trébé lu sjinyivá sză-ntarkă, á luj trébé sză plătýászskă álá, káré o dusz lukru lá birosăg, o trébé sză-mPărcászskă bányi întri Părc.

97. Pontu-l dă 2. d-áje szfătijestyé, kînd lyé cînyé ábukátyé pă iraturilye, káré pă lyimbá pucînyilor o pă lyimbá dă régio ász szkrisjé. Numá átit zîsjé dá áasztă, kă nu-j szlobod sză nu ly-ápusjé pipárasilye lu sjinyivá numá pántr-áje, kă pă lyimbá dă régio o pă lyimbá pucînyilor ly-or szkrisz. Dă nisj d-áje nu szkrijé, kit cárá într-áfel lok sză zîkă máj sjévá, o sză nu sjejé máj on pipáros, káré d-áje szkrijé, kă sjé-j întorsz, gyirépt áj. În pontu-l dă 2.(b) áje putyény umără, kă pipárasilye trébé sză lyé kunaszskă tatyé Părc, ákárkum patyé sză-j gye pă styut în hirdítálă, informaciourj cārî), kit sză styijé toc, káré nu szfătijestyé pă lyimbá lu régio o pă lyimbá pucînyilor.

98. Dîn cikku-l dă 9.2 putyény styi, kă nu trébé toc oformă sză fákă, dákă sjévă lukru o împăkătură lyágă întri Părc, káré pă lyimbilyesty szfătijestyé.

99. În pontu-l dă 3. putyény umără dă szévegurj dă lyezsje, kum sză sză-ntarkă pă lyimbilye dă régio o pă lyimbilye pucînyilor. Vorbilye „dákă álmintrilye nu zîsjé” sză cînyé pă áfel eseturj, kînd szévegu má gátă-j, kă l-or întorsz pă lyimbă lu régio o pă lyimbă pucînyilor, káré întro cără áltă lyimbă cări aj.

Cikku-l dă 10. – Hatóságurilye lá tanács sí hungyé pântru aminy lukră

100. Cikkusztă d-áje-j, kit sză ly-ázsutyé lu aminy, káré lyimbilye lu régio o lyimbilye pucînyilor lyé szfătijestyé, kit ásă sză pată kusztă ku gyirépturj sí ku lukrurj, sjé trébé sză fákă, kit pă álci sză lyé pată cînyé în uminyjé.

101. Rendelkezésusztă d-áje o năszkut, kit sză fijé māj bun kusztu întri aminy, káré lyimbilye lu régio o lyimbilye pucînyilor lyé szfătijestyé. Gyirépt aj, kă ásă sz-o făkut întro cără, dă aminy mulcînsj, káré pă lyimbilyesty szfătijestyé, kityusdauă lyimbé lyé styijé, sí dákă p-áfel lok äsz, ku aminy dă lá hatóságurj patyé sză szfătijászka sí pă lyimbă lor. Dă d-áje, kit sză pată hăsznăli lyimbă pucînyilor pă lokurilyeste, trébé sză ájvé lok, kă numă ásă sz-or fásjé lyimbilyesty sí māj bunyé, sí nu-j szlobod sză nyé mujtăny sí áje, kă sí lu aminyisztoră lyi-sz fontosé lyimbilyestyé. Toc styijé, kă dákă p-o lyimbă nu-j szlobod sză szfătijászka ku aminy dă lá hatóságurj, átunsj äsztă átít fásjé, kă nu nyé trébé lyimbásztă, mágă o lyimbă n-o putyény lăsză, kit numă în család întri nyámurj sză fijé szfătijită.

102. În cikku-l dă 10 szkrijé dă trij felurj dă hatóságurj, káré p-áje sză ujtă, sjé lukră estye:
– lukru hatóságurj dă cără, áfelyé hatóságurj, káré gyirezsjé lukru lumi ásă, dă cînyé-n oty lyezsje, sjé-j szkrisză zsjosz. (pontu-l dă 1.);
– lukru hatóságurj dă lok o dă régio, áisj sză cînyé hatóságurilye, káré áré gyirépt sză-s gyirágă lukru, nu pă cără tată sză cînyé, numă p-on lok. (pontu-l dă 2.);
– lukru aminyilor, káré pântru hêjelanc aminy fásjé lukru, sí lu toc pă hasznă äsz: kă postyilye, kurházurilye, áromu, utuzălă sí sjé māj jestyé. (pontu-l dă 3.).

103. Hatóságurilye sí lokurilye tatyé or bágăt számă, káré lyimbé, kum äsz p-on lok, sí kum sztă lyimbilyesty pástyi hungyé. În arékityé rîndurj lyimbilye lu régio o lyimbilye pucînyilor întro-áfel lok äsz, dă lyé patyé sză lyé cînyé kákînd lyimbilye cări ár fi, s-ásă patyé sză fijé lyimbă hatóságurj, káré pântru aminyisty lukră. (lyimbă cări o lyimbilye, pă káré toc lyé kunastyé râmînyé pă lok, kit káré nu szfătijestyé lyimbilye. În mulyé lokurj patyé sză fákă ásă, dákă pă lyimbă lu régio o lyimbă pucînyilor sză-ntarsjé sjinyivă lá aminyistyé, sí lá jéj pă lyimbásztă sză szfătijászka. Dă pă lokurj, hungyé pântru sjévă pă lyimbilyestyé ásă nu patyé szfătiji, trébé sză fijé áfelă vädălălă, kit pă lyimbilyestyé sză pată szfătiji aminy, o în vorbă, o în szkrijitură, dă întro-áfel lok nu-j szlobod sz-ástyepytyé, kit sí váloszu pă lyimbă lor sză-s kápityé.

104. Vädălălă Părcilor înturj 1 sí 3. „kum patyé o cînyé-nlontru”. Rendelkezésusztă nu kălkă-n lok, sjé întu pontu-l dă 2.2 sí întu 3.1 äj szkrisz, sjé zîsjé, kă ponturilye lu Kárti dîn rîszu-l dă III. lyé patyé lăsză dîn ponturj, sjé trébé sză bázsjé számă. Sí māj pă ling-äsztă p-áje-j, kit sză bázsjé számă arékityé rendelkezésurj ku kic bány umblă, sjé sjé fel aminy, o sjé fel iskulyé trébé sză fijé, kit äsztă sză fijé gyirépt. Dákă arékityé rendelkezésurj äsz ápukátyé, átunsj trébé sză styijé toc, kă pă ling-äsztă jestyé sí áfel rîsz, sjé noj trébé sză dăgyény, nu numă bány dă sí ált, kit sză fijé äsztă gyirépt, sí sză fijé gyirépt vädălălă. Pă ling-äsztă to patyé sză fijé sí áfel, dă vorbilye „kum patyé cînyé-nlontru” lăsză, kit Părcilye szám sză sză gîngyászka, sjé kum patyé sză fákă, sí patyé sză fijé áfelyé, káré numă odătă-sz, d-áje álmintrilye trébé sz-o bázsjé számă.

105. Vorbilye, sjé-sz întu pontu-l dă 2, sjé Părcilye or vädălit” sză lăszăny, sí sză lyé-mbistyény, kit sză fákă” ásă or szkrisz zsjosz, kit sză bázsjé számă, kit întu lok hungyé ságyé, toc sză-s pată sză râmîjé szlobod. Äsztă nu áje fásjé, kă nu trébujé sză bázsjé számă, sjé întu szkrijitură sztă ákulo, hungyé lukru dă aminyilor pucîny lyé gyirezsjé. Māj binyé äsztă áje fásjé, kă Bizotsăgu dîn Aminy Styuc, káré sză prisjepé lá lyimbé lu régio sí lá lyimbé pucînyilor styijé, kă jestyé áfelyé rendelkezésurj întu Kartă, káré sză cînyé lá lokulă sí lá hatóságurilye dă lok, sí întu mulc bány patyé kirili rendelkezésurilye lu aminyisztoră, dă sjinyé-j vorbă. Părcilye trébé sză fákă, kit toc sză cîjé-n uminyjé principurilye lu Kárti, káré dă áje szfătijestyé, lá sjé áré kéz aminy dă lok, o lá sjé nu, sí māj tăré bágă számă pontu-l întu cikku-l dă 9., káré d-áje szfătijestyé: „Hatóságurilye dă lok áré gyirépt ku bányi, sjé áré áje sză fákă, sjé áré dă gînd, dákă je számă, sjé fel principurj áré cără, sí dă äsztă tăré n-áré dă gînd ált sză fákă.”

106. În pontu-l dă 2. (a) putyény umără, kă nyi-j szlobod hăsznăli lyimbă lu régio o lyimbă pućinyilor întri lokurj dă régio o hatosăgurj dă lok. Ásztă átít fásjé, kă lyimbilye lu régio sî lyimbilye pućinyilor putyény hăsznăli pă lokurilyesty, putyény p-estye lukrá, dă d-aje ásztă áje nu zîsjé, kă ku aminy, káré cárá vizitestyé, putyény hăsznăli lyimbilyesty.

Cikku-l dă 11. – Lokurj, hungyé dă pă styut lu toc

107. Kită dobă îs kăpătă sî kit lok îs patyé szirizi aminyi, káré lyimbă lu pućiny sî lyimbă lu régio szfătijestyé, ro fontosă-j, kă ásztă ro mult ly-ázsută aminyisztoră sză-s cijé lyimbă-n kuszt. În zilyilyesty nisj o lyimbă nu patyé sză-s cijé loku-l bun, dákă n-áré nisj sjé fel lok în média, pântru kă formilye, ku sjé putyény dă hirurj, kum māj bunyívá, sî n-o putye dă dă vestyé dă lyimbă sî dă kulturá, sjé áré. Lyimbilye dă régio sî lyimbilye pućinyilor n-áré ásá máré lok într-ásztă. Kit sză lyé pată p-estye hăsznăli, trébé sză fijé áfelyé szkrijiturj, káré dă áasztă szfătijestyé, sî p-ásztă lásză. Hatosăgurilye, káré ku aminy lukrá, mult lyé patyé ázsută pă aminyesty, sî lyé-mbistyestyé sî ly-ázsută, dă sî Kartá lyé sjeré pă cãrilye, kit sză fákă vädălălă, în sjé sî dă áasztă zîsjé sjévá.

108. Rendelkezésurilye, sjé-sz în cikkusztă szkrisjé ly-ázsută pă aminyi, káré pă lyimbă lu régio o pă lyimbă pućinyilor szfătijestyé, sî pă lokusztă ságyé. Dă d-aje, sjé în pontu-l dă 1. aj szkrisz putyény umără, în sjé-sz ályté eszkézurilyesty, s-ásá patyé fi kă numá dă aminy, káré ákulo ságyé, dă jéj ászună, dă d-aje tot māj pulcînsj patyé sză styijé dă jéj đin média, mágá patykă sî māj dăpártýé ságyé dă lá régiou, hungyé jéj ságyé, sî styutu nu numá aminyisztoră, káré pă lyimbilyesty szfătijestyé, lor ly-ádusjé hăsznă, dă sî lu aminy, káré nu sză cînyé lá pućiny, dă întri jéj ságyé.

109. Je dă styut, kă jestyé lokurj, hungyé hatosăgurilye nu oformă gyirépt áré, kit sză bázsjé számá, sjé kum fásjé média. Pântr-ásztă în pontu-l dă 1. sî 3. putyény umără, kă kit gyirépt áré, átít patyé sză zîkă, sjé kum sză fákă média. Sî māj táré tîrijé alá, kă cárá numá átít patyé sză fákă, kit sjigogyi, sjé în cikkusztă ij szkrisz gyirépt sză fijé, pînsjé lyezsje lásză, kă média trébé sză rãmîjé szlobodă.

110. În Cikku-l dă 11 în pontu-l dă 1. putyény sză vigyény, kă nu-sz oformă sjé vädălestýé, pă sjé lyé-mbistyestyé pă aminy o đin rádio o đin tévé pântru lyimbilye dă régio o lyimbilye pućinyilor, kă trébé sză styijé, sjé fásjé, áasztă lu toc lyé fásjé đin bányi cãri, o nu. Áfel lukru, káré pântru toc aj fákut, multýé programurj lyé-mbijé lu aminy, dă numá áje patyé ályezsjé d-într-estye, sjé aminyi o pućinyi gîngyestyé, sî dă sjé lyi sză vegyé. Dákă dă áasztă szfătijény, cárá patyé sză szkrijé elé, sjé áré dă gînd (kînd lyezsje szkrijé sî ápukă). Pontu-l dă 1. dă áasztă szkrijé. Dă ákulo, hungyé média nu sză cînyé lá toc, numá sjinyívá o cînyé-n mîná, ákulo cárá ált nyimik nu patyé sză fákă, numá “lyé-mbistyestyé /sî ly-ázsută” (b) sî (c) pă aminyesty. Pă ujsăgurilye áasztă-j gyirépt, sjé în szusz ány zîsz. Hungyé într-áfel lok ász, Pãrcilye vädălestýé, kă ly-ázsută, kit pă lyimbilye lu régio o pă lyimbilye pućinyilor sză-s fákă adásurilye.

111. Ákár sjé fel mikă putyeré ár áve média în kusztu lyimбилor, cárá tot ásá cînyé, dă cárá nu dă đin mîná eszkézurilyeje, ku sjé patyé sză stye în kálye lu aminy, káré n-ár lásză, kit lu tot om szlobod sză fijé sză szfătijászka. Pântr-ásztă în pontu-l dă 2. nu putyény umără, sjé patyé sză fákă hatosăgurilye, káré pântru aminy lukrá, dă sjé putyény umără în pontu-l dă 1. Sî p-aje áré tot om gyirépt, sză ápusjé adásurj đin cãrj sztrãjiny, sî nu-j szlobod, kit sză stye lu adásurilyesty-n kályé, ákár styijé, sjé fásjé, ákár nu, dă hatosăgurilye nu fásjé pântr-ásztă nyimik.

112. Trébé sză bågăny számá, kă dákă đin ályté cãrj vinyé adásurilye, p-estye ált sză cînyé, dăkit pă adásurilye, pă káré în cárá fásjé. P-o pártýé, dákă în cárá lyij fásjé adásu, átunsj sză cînyé pă je on áfel pont, káré, kum áasztă în Împăkătură Europi dă Aminy pântru gyirépturilor or zîsz, j-ázsută sză fijé szlobod sî átunsj sză szfătijászka, kînd áré dă gînd, sî kákum áasztă în cikku-l dă 10.2 putyény umără în Kartă, într-ásztă jár dă áasztă szkrijé. Dă dákă dă tévé szfătijény, sî pă cãrj, káré sză cînyé lá Kartă, sî lá Împăkătură aminyilor, sjinyé lá tévé lukrá đin ályté cãrj áré o szkrijitură în káré putyény umără, kum lukrá, sjé, pântru sjé fásjé, sî pă lîngă áasztă în cikku-l dă 11.2 în Kartă jestyé vorbă dă gyirépturj, sjé áré, sî kum putyény sztă în kályé, kit áje sză fákă, sjé áré dă gînd, kă dă lokulă, dă hungyé adásurilye ászună, ákulo nu lyé putyény sztă în kályé sî dákă áré dă gînd māj odátă patyé sză lyé gye adásu cãrilor đin áltă cãră în áltă cãră, poc sză véz. Pontusztă nu sztă în kályé dă lukru, káré tot om szîngurj fásjé, sî sză lyágă lá numilye nosztru.

113. În cikku-l dă 11.3 dă áje szfătijestyé, kum je dă styut în testileturj, kă jestyé sî áfelyé lyimbé, pă káré pućiny lyé szfătijestyé, sî trébé sză lyé bázsjé számá sî pă jelyé. În multýé cãrj, dă nu în tatyé jestyé áfelyé testileturj. „Trébé sză bázsjé számá” vorbé d-aje ly-or bågát în szévegusztă, kă nu-j usuré sză

szpujé lu ákársjinyé, sjinyé hásznălestyé o lyimbă, sî sjinyé lukră păntu lyimbă. Dă d-aje Bizotsăgu đin Aminy Styuc, kăré lá lyimbé dă régió sî lá lyimbă pućnyilor sză prisjepé, o gîngyit, kă dăsztul ăj, dăkă sî lyimbilyestyé ásá or kăpătă lok in testileturilyestyé, kă ăltyilyé. Kit sză lyé bázsjé számá pă lyimbilyestyé, trébé sză-s je rîsz, sză ăjvé lok in testileturj, dă sjé Kartă in Cikku-l dă 7.4 putyény umără.

Cikku-l dă 12. – Lukru sî kăsj păntu kultură

114. Pă lokusztă, kăkum in cikku-l dă 11, s-ăsij pă cărylye lyé tyămă szusz, kit numă ătit sză făkă, kit sî hatosăgurilye, kăré păntu aminy lukră făsje, s-ăsă patyé dujinsj, kum māj patyé binyé lukră. Dă d-aje trébé sză styijény, kă hatosăgurilye ăje patyé sz-ăzsunğă, sjé ăré dă gînd, kînd d-aje-j vorbă, sjé fel lokurj, kăsj sză făkă păntu kultură, sî Kartă lyé sjeré pă jėj, kit sză nu sză mujtyé dă lyimbilye lu régió o dă lyimbilye pućnyilor, kit sî jėj sză-s kăpityé lok intri kăsjlyestyé.

115. In pontu-l dă 1. (a) lyé tyămă szusz pă cărj, kit sză bázsjé számá pă lyimbilye lu régió sî pă lyimbilye pućnyilor, kă estye nu-sz oformă, dăkă dă kultură lor szfătijény. Lu toc ălt ăj trăbujé, d-aje ásă sză ly-ăzsutyé pă lyimbilyestyé, kum lor ăsztă sî māj binyé j-ăr fi, kit māj mulćinsj sză lyé kunastyé. D-aje kînd d-aje szfătijény „toc trébé sză-nkepé lá eszkézurj, kit sză pată sz-ăretyé sjinyé-sz” – lá toc ălmintrilye sz-ărătă sî sză prisjepé – patyé fi, kă sjévă o făsje ku mîny, o o szkrijé, o arătă sjévă, o o mîná lu sjinyivă sjévă sî māj ălt patyé sză făkă.

116. Kăré pă lyimbilye lu régió o pă lyimbilye pućnyilor szfătijestyé, nu-sz ásă mulćinsj, d-aje nisj in kultură n-ăpukă ăfel măré rîsz, kă lyimbilye hėj māj măré. Kit māj mulćinsj sză lyé szfătijăszkă pă lyimbilyestyé, sî kăré lyé szfătijestyé sză pată sză vądă, sjé māj fontosă-j kultură lor, unyirj trébé sză lyé-ntursjény alkotăsurilyestyé, o pă lyimbă lor, sză făkă szkrijiturj pă filmurj, kit toc sză pată vądă, o sz-ăhudă, sî patyé sză sjejé, kit sză lyé-ntarsjé estye, sî ăsztă in pontu-l dă 1. (c) putyény umără. Dă nu numă dă părtyé, hungyé pă lyimbilye pućnyilor szfătijestyé, dă sî pă hălălăntă trébé sză făsjeňy sjigogyi, kit lyimbilyestyé sză fijé kunuszkytyé, kă ăsztă sî māj binyé ly-ăzsută lu lyimbisztoră, kit māj mult sză kustyé sî māj mulćinsj sză lyé kunastyé. Pănt-ăsztă-j pontu-l dă 1. (b).

117. Pă cărylye lyé sjeré sză-s je rîszu ăfără đin lukru kăsjilor păntu kultură, sî sză-s je lok đin testileturj, hungyé dă ăje szfătijestyé kum ly-ăr putye ăzsută, sjé fel programurj sză făkă, kit sză fijé lyimbilye lu régió o lyimbilye pućnyilor kunuszkytyé, sî kultură aminyisztoră. (Cikku-l dă 12.1 dă lá (d) pîn lá (f). Kartă nu patyé sză zîkă lu nyime, kum sză lyé bázsjé lyimbilye pućnyilor intri programurj, sjé făsje. Numă d-aje patyé szfătiji, kit „sză lyé bázsjé számă”, kînd ăfelyé făsje. Sî nu lyé sjeré, kit sză ăjvé ăfelyé cělurj, numă p-ăje lyé-mbistyestyé, kit lyé bázsjé számá pă lyimbilyestyé.

118. Kartă szkrijé d-aje, kit sză făkă ăfelyé testileturj, păntu lyimbilye lu régió o păntu lyimbilye pućnyilor, lu kăré ăje j-ăr fi lukru, sz-ădunyé ună sjigogyi, sjé pă lyimbilyestyé ăj szkrisz zszos, kit sză pată māj nu kopijé sză făkă ,d-intr-estye sî sză lyé pată dă lu ălc (cikk-ul dă 12.1 (g)). Păntu kă lyimbilyestyé lu régió sî lyimbilye pućnyilor intr-ăsztă nu sztă pă lok bun, d-aje sî māj tăré trébujé sză bázsjé számá, kit lukrusztă binyé sză mărgă, dă kum sză făkă p-ăsztă nyimik nu zîsjé, māj binyé pă cărj lăsză ăsztă. Kit pă pontusztă (g) sză-l pată cînyé-nlontru, trébé kit o cără ásă sză-s făkă lyezsjé sî rîndu, kum patyé umblă in kénytărurj, pă lokurj, hungyé iraturj dă kînvă cînyé, kit sî testileturilyestyé sză pată sză-s je rîszu đin lukrusztă, kit sză-s pată păzi kényvilye, kăré pă lyimbilye lor ăsz szkrisje.

119. Cikku-l dă 12.1 p-ăfel lok sză cînyé, hungyé pă lyimbilye lu régió sî pă lyimbilye pućnyilor lyé hásznălestyé, mágă styijé, kă in kuszt arekityé rendelkezésurj sî pă ăltyé lokurj sză cînyé, sî ăkulo sză szîmcă. Pă lîngă ăsztă, kă lyimbilyestyé sî kultură aminyisztoră trébé sză lyé făkă kunuszkytă uvig jestyé sî ăfel, hungyé pă lyimbilyestyé szfătijestyé aminyi, kăré māj intri or fuzsjit dăp-on lok pă hălălănt. P-ăsztă đin cikku-l dă 12.2 sî đin cikku-l dă 8.2 putyény māj mult styi.

120. Tată cără p-ăje-j, kit nu numă in cără-nlontru, dă sî đin cără ăfără sză fijé kunuszkytă kultură lyij, sî kit in ăltyé cărj sză styijé dă je. Kit sză pată dă dă kultură ăfelă formă, kăré-j gyirăptă, nu-j szlobod sză nu szfătijăszkă dă lyimbilye sî dă kultură, sjé in régió ăsz sî dă lyimbilye sî dă kultură pućnyilor. Vădălălăsztă in cikku-l dă 12.3 ăj, sjé putyény umără, sî in rîszu-l dă II. in Kartă in cikku-l dă 7.1, hungyé d-aje szfătijestyé, kă principusztă nu numă sză zîkă, dă sî sză cîjé-nlontru trébé.

Cikku-l dă 13. – Kusztu lu găzdăsjijé sî kusztu dă cări

121. In cărylye Tanácsuluj Euroa hatosăgurilye, kăré păntu aminy lukră numă ătit rîsz ăré, kit lyé lăsză szabályurilye sî lyezsjé. Ásă hatosăgurilye nu-sz szlobogyé, nu patyé sză făkă, sjé ăr ăve dă gînd, dă d-aje p-ăje-sz, kit sză bázsjé számá lyimbilye lu régió sî lyimbilye pućnyilor. Dă sî in Kartă jestyé

arékityé vorbé, ku sjé ly-ázsutá în lukrusztá lu cãrj. D-o pártyé pãntr-aje, kit szá nu fijé nisjhungyé nisj în gãzdãsjijé, nisj în kuszt áfelyé lokurj, hungyé n-ár fi szlobod szá lyé hãsznãlãszkã lyimbilyestyé, pã hájãlãntã pártyé mágã d-aje szkrijé, kum j-ár putyé máj mult ázsutã în cãrj lu lyimbisztorã.

122. În pontu-l dã 13.1 jestyé rendelkezésurj, karé áje árátã, kum patyé pã lyimbilye pucínilyor ásã szfãti, kit szá nu lyé cijé dã ált pã estye. Pãntr-asztã áve dã gînd cãrilye, karé sz-or împãkát, szá szkrijé alá Kartã, kit nu numã pã lokurilye hungyé pã lyimbilye lu régio o pã lyimbilye pucínilyor lyé szfãtijestyé, dã pãstyí tot szá lyé lãsjé pã lyimbilyestyé szá kustyé.

123. Kartã în Cikku-l dã 13.2 szkrijé, kum ár putyé ánume ázsutã lu lyimbisztorã. Dã numã dã áhélye lokurj szfãtijestyé, hungyé jestyé aminy, karé lyimbilye pucínilyor lyé szfãtijestyé, pãntru kã áisj patyé máj binyé szá ly-ázsutyé pã lyimbilyestyé. „Kum ku fire ár fãsjé sí kum szá patyé” vorbé szkrijé în cikku-l dã 10., sí szkrijé szá prisjepé pã ásztã (ásztã ásã-j sí în potu-l dã. 104.). În szfãrsít vãdãlãlá numã ásã máré-j, kit patyé szá fãkã hatosãgurilye, karé pãntru aminy lukrã, dã ásztã numã pã pontu-l dã (c) aj gyirépt.

Cikku-l dã 14. – Kum patyé szá mergã d-într-o cãrã în hãlãlãntã

124. Sjé în cikkusztã aj szkrisz, fãsjé szá fijé kunuszkut ìntri mulcînsj, sjé în cikku-l dã 7.1 (i) putyény umãrã, dã áisj máj mult szkrijé d-ásztã (ponturilye 69-70).

125. Cãrilye, karé lîngã unãpãlt szá áflã uvig sz-ázsutã. Dã ásztã nu putyény szá zîsjény, kã uvig fãr dã bãjurj merzsjé. Dã áku, kînd cãrilye în Europã sz-ãprãpijé lá unãpãlt, áré áfelyé lehetéségurj, kit máj binyé szá patã lukrã ku unãpãlt, sí ìntr-ásztã kulturã mult patyé ázsutã. Tanácsu Europi o fãkut a szkrijiturã kã vál-o împãkãkurã, kum szá lukré unã cãrilye, karé lîngã unãpãlt kusztã, o ìn régio. Dã toc ár gîngyi, kit szá patã szá sz-ázsutyé ìntri cãrj, sí pontu-l (b) d-aje szkrijé, kã áje tírjé alá, kã ákulo szá fijé ásztã sí máj binyé, hungyé cãrilye lîngã unãpãlt oformã lyimbã dã régio szfãtijestyé.

126. Kînd d-aje szãtijény, kum szá sz-ázsutyé cãrilyestyé, átunsj putyény szfãtiji, dã iskulyé, karé szá áflã ku unãpãlt, méstyéri, karé umblã lá unãpãlt, o sz-ãpusjé dimplomilye sí iskulyilye, sjé áré aminy ìntr-o cãrã sí în hãlãlãntã, szá ájvé programurj, hungyé szá tyãmã, sí s-árátã kényviye, filmurilye sí sjigogyi, sjé áré, kit szá lyé kunastyé în hájãlãntã cãrã sí szá fijé kunuszkutã kulturã în kityusdauã cãrj. În arékityé rîndurj estye ro mult patyé sz-ázsutyé ìntri cãrj (sí nisj nu-sz ásã szkumpé programurilyestyé, sí ás fãsjé dãsztul, sjé sí în Kartã or szkrisz zsjosz dîn vãdãlãlá: kákum jestyé áfelã vãdãlãlá, karé d-aje szfãtijestyé în cikku-l dã 8. ìn pontu-l 1 (e) kit dákã dauã cãrj szá-mpãkã ìn szkrijiturã, patyé umblã kupiji ìn iskulyé márij lá unãpãlt szá-nvecé.

Rîszu-l dã IV. – Sjé trébé szá fãkã, kit ponturilye lu Kãrti gyireptyé szá fijé

(Cikkurilye dã 15.-17.)

127. Pãntr-aje, kit Tanácsu Europi szá patã szá bãzsjé számã cãrilye, sjé fãsjé, kit sjé în Kartã or vãdãlit, szá fijé gyirépt s-o fãkut áfel rînd, ìn karé cãrilye împãkãtyé tot uvig ìn szkrijiturã jilintestyé, sjé fel pãsurj or fãkut pãntru vãdãlãlá. Jilintésurilyestyé ìn tot trij aj dã zilyé fãsjé; dã jestyé s-on jilintés máj ìnnentyé, ìn karé d-aje szkrijé, kum szãtye átunsj lyimbilye lu régio sí lyimbilye pucínilyor ìntr-aje dobã ìn cãrã, karé Kartã o szkrisz alá, sí pã jilintésusztã szá-l fãkã kãpãtã on án dã zilyé.

128. D-aje, kit binyé szá patã szá bãzsjé számã, kum fãsjé vãdãlãlá ìn cãrilyestyé, or fãkut on bizotsãg dîn Aminy Styuc, sjinyé umãrã jilintésurilye, sj-or dát zsjosz cãrilye împãkãtyé. Pã testiletusztã ìl patyé kutã s-áfelyé testileturj, karé máj pã lîngã szkrijiturj, sjé or dát ìnlontru, máj zîsjé sjé, kum áve dã gînd szá fãkã, kit szá fijé ponturilye ìn Kartã gyireptyé, sí máj binyé, sjé ìn rîszu-l dã III szkrijé (cikku-l dã 16.2). Numã áfel testilet patyé szá szá-ntarkã d-într-o cãrã împãkãtã lá bizotsãgu-l dã Aminy Styuc, karé bãgã számã lyezsjé, sí ìntr-áfel lukru, sjé szá cînyé pã Pãrcilye. K-ásztã patyé szá stye ìnnentyé l-afel aminy, karé nu szá cînyé nisj l-a cãrã, karé-j împãkãtã, sí numã d-aje áré dã gînd szá fãkã ro ìntri Cãrj Împãkãtyé.

130. Bizotsãgu dîn Aminy Styuc patyé szá mágã lá cãrilye, szá vãdã ánume gyirépt aj, sjé ìn jilintãlá or szkrisz zsjosz, o nu, sí dákã nu ásztã vegyé, patyé szá lyé sjejé szá lyé zíkã, dã sjé nu-j ásã, sí sj-or lat dã vestyé patyé vizgili áfãrã. Sj-or ázsunsz pã lîngã szkrijiturj bizotsãguluj dîn Aminy Styuc, lyé minã lá Bizotsãgu miniszterilior. Patyé fi, kã jilintãlãsztã ár trãbuji sz-ãdukã lu toc pã styut, dã pãntru kã ìn szkrijiturilyestyé patyé fi áfelyé javaslaturj, sjé szá cînyé pã Bizotsãgu miniszterilor, d-aje pã jéj bizijé d-într-estye sj-or ápukã, sjé nu, sí sjé szá cînyé pã toc, áje ádusjé lu toc pã styut.

131. Átic aminy äsz în bizotságu dîn Aminy Styuc, kityé cãrj äsz în împäkäturã. Jéj áfel aminy trébé szá styijé, káré întri lyimbé lu régio sí întri lyimbé pucînyilor äsz kunuszkcuc. Sí k-asztã într-o dobã táré tírijjé alá, kã aminyistye nu-j szlobod szá stye nisj lu nyime pä pártýé, ásá trébé szá-s fákã lukru, sí äsztã Kartã lu toc lyé dã pä styut, kit aminyi, káré în bizotságusztã lukrã, ásá trébé szá-s fákã lukru, kit lá nyime szá nu tírjé, sí nisj cãrilye nu lyé patýé pä nyime utasiti pä nyimik.

132. Bizotságu dîn Aminy Styuc, d-áje je számá, kit Kartã pästyí tot sz-o címé-nlontru, sí pãntr-asztã patýé áduná uná sjigogyí, sjé äzsutã máj mult szá styijé dã lyimbilye dã régio sí dã lyimbilye pucînyilor, dã äsztã ásá trébujé szá fákã, kit uminyije lu nyime szá nu-j peré.

Rîszu-l dã V. – Vorbé dã szfãrsît

133. În cikkurilye 18-23. or vãzut, sjé fel împäkäturj or bãgát számá în Tanácsu Europi, kînd or säzut uná, sí estye ly-or szkrisz zsjosz lá szfãrsîtu dã ponturilyestye.

134. Áfel hotározat o nãszkut, kã n-or punyé dã szfãrsît áfel szfãrsît, káré pä lokurj szá cînyé, d-áje, kit cãrilye szá-s patã szkatýé on rîsz, káré nu szá cînyé lá împäkäturã dã Kartã. Ásztã d-áje-j ásá, kã Kartã máj înti ku áfelyé lokurj lukrã, káré szfãtijestyé pä lyimbilye lu régio sí pä lyimbilye pucînyilor; dã máj kum cikku-l dã 3.1 szkrijé Cãrilye Împäkátyé áré gyirépt szá zíkã, kit vãdãlálã, sjé áré dã gînd pä káré lyimbé dã régio o pä káré lyimbé pucînyilor szá szá címé.

135. Pä cikku-l dã 21. Pãrcilye áré gyirépt, kit pä cikku-l dã 7. dã lá 2 pîn lá 5 szá szfãtijászkcã, dákã k-asztã nu prisjepé uná Bizotságu dîn Aminy Styuc, káré lá lyimbilye lu régio sí lá lyimbilye pucînyilor szá prisjepé, ásá or gîngyit, kã nu-j szlobod, kit cãrilye împäkátyé szá ájvé gyirépt, szá nu prisjepé uná ku cikku-l dã 7.1, kã în pontusztã-sz célurilye sí principurilye. Dã sjé pä rîszu-l dã III. szá cînyé, áje or zîsz, kã n-ár fi szlobod szá szkrijé pä lîngã szkrijiturj, ku sjé nu prisjepé uná, kã lá lokurilyestye s-ásã dîn multýe lehetőségurj patýé sz-ályezsjé cãrilye sí vãdãlãlãsztã lãszã ásã szá fákã, kum Pãrcilye áré dã gînd.

136. Sjë în Kartã äj szkrisz zsjosz, lu multýe áfelyé cãrj ij zîsjé ro mult, káré nu-sz, o inkã nu-sz înlontru În Tanácsu Europi, d-áje áje or zîsz, kã Kartã trébujé szá fíjé áfelã Împäkäturã dãstyiszã, lá káré patýé szá tyemé s-áfelyé cãrj, káré nu szá cînyé lá Tanácsu Europi (cikku-l dã 20.).